

TOBIAS

Tidsskrift for arkiv og oslohistorie. Oslo byarkiv. 1 og 2/2008

1948
MULIGHETENES ÅR

Forsiden:

En fargerik utsikt fra Abelhaugen mot
Drammensveien og Karl Johans gate.

Ukjent fotograf.

OBA/Parkvesenet A-20145/Uaa/0003/023

Foto til høyre:

Den kommende generasjonen.

Forventningsfulle barn venter spent på
parkunderholdning i Torshovparken i 1947.

Ukjent fotograf.

OBA/Parkvesenet A-20145/Uak/0010/013

TOBIAS

Tidsskrift for arkiv og oslohistorie

Oslo byarkiv

Besøksadresse: Maridalsveien 3

Postadresse: Kulturretaten, Byarkivet, Pb 1453

Vika, 0116 Oslo

Telefon: 02 180 / 23 46 03 50

Telefaks: 23 46 03 01

E-post: postmottak@kul.oslo.kommune.no

Internett: www.byarkivet.oslo.kommune.no

Lesesal

tirsdag 9-15

onsdag 9-15

torsdag 12-18

Redaksjon

Bård Alsvik (redaktør)

Anne Marit Noraker (utforming)

Aina Basso

Torggrim Hegdal

Lars Rogstad

Anette Walmann

ISSN 0804-2454

Opplag: 2500

17. årgang

Trykkeri: BK grafisk

1948

INNHOLD

- 3** **Mulighetenes år**
- 4** **Historien bak sammenslåingen** av Bård Alsvik
- 20** **Sammenslåing i boligbyggingens navn** av Bård Alsvik
- 22** **Fra trange kår** av Aina Basso
- 24** **Til himmelriket** av Aina Basso
- 26** **Fortsatt bolignød** av Aina Basso
- 28** **Tallenes tale om befolkningen** av Aina Basso og Bård Alsvik
- 30** **Sykdom og hygiene** av Bård Alsvik
- 32** **Jordbruk i byen** av Bård Alsvik
- 38** **Fortidens landskap** av Bård Alsvik
- 40** **Oslo havn - byens hjerte** av Bård Alsvik
- 42** **Midt i trafikken** av Bård Alsvik
- 44** **Året Churchill kom og kvinnene lignet Ingrid Bergman** av Bård Alsvik
- 48** **Ny rasjon av appelsiner** av Anette Walmann
- 52** **På moten** av Anette Walmann
- 54** **Sveve over byen**

Mulighetenes år

TEKST Bård Alsvik

Da Aker og Oslo ble slått sammen til én kommune, foregikk det i stillhet. Nyttårsaften 1947 var som alle andre nyttårsaftner. Man spiste, man drakk, sammen med familie og venner, og man ønsket hverandre et riktig godt nytt år. Først noen dager senere kunne man lese om det som hadde skjedd i avisene. Oslo og Aker var blitt én kommune – til sammen én stor by.

Femti år senere, da man hadde anledning til å feire et aldri så lite jubileum, var det også stille, og i år – seksti år etter – nesten det samme.

Dette er kanskje den viktigste begivenheten i byens moderne historie. Så hva kan det komme av at interessen er så laber?

Oslo Bymuseum har riktig nok markert jubileet med en glitrende utstilling på Frogner om bygda som ble by. Byarkivet følger opp med å utgi dette bladet, som i det store og hele er viet sammen-

slåingen og året 1948. Men evner denne begivenhet bare å fenge oss historikere og museumsfolk?

At begivenheten passerte nokså ubemerket for folk i 1948, tror vi må skyldes to ting.

For det første var Oslo og Aker for lengst smeltet sammen til en enhet. Prosessen hadde startet flere tiår i forveien. Sammenslåingen var bare en ren administrativ sak som folk ikke forholdt seg videre til.

For det andre kunne ikke den vanlige mann i gata se for seg hvor store ringvirkninger sammenslåingen skulle få. Ofte er det slik at man først i ettertid er i stand til å bedømme hvor viktige hendelser er.

I dag er det imidlertid lett å se at uten sammenslåing hadde Oslo ikke vært i stand til å løse sine enorme bolig- og plassproblemer. Selv om man lett kan falle for fristelsen å kritisere

drabantbyenes form og innhold, er det ikke vanskelig å forsvare at det nettopp var denne løsningen som ble valgt. Drabantbyene ga hjem til titalls tusen av boligtrengende.

Sammenslåingen og året 1948 er selve nøkkelen til å forstå hvorfor byen har utviklet seg som den har gjort etter krigen. I de første femti år av 1900-tallet var Oslo en liten og proppfull by. Over natta ble den diger og vid, og en håndfull mennesker ble satt til å utforme den.

1948 var derfor mulighetenes år. Aldri hadde kommunale myndigheter fått en slik sjanse til å styre utviklingen av en helt ny by fra starten av.

Bård Alsvik
redaktør

Stille før stormen. Landlig idyll langs Trondheimsveien mens Aker ennå var en egen kommune. Fotograf ukjent.

Sommeren 1934 hadde vært tørr og varm. Men med august kom regnværet. Det man én kveld hadde trodd var oppklarning, etter dager med regn, da sola så vidt ga seg til kjenne bak skylaget, ble morgenen etter dementert med en trommende lyd mot tak og vinduer. Bygene kom og gikk. Straks et veldig regnvær hadde passert Oslo og gått nordover forbi Østre Aker, hadde et nytt bygget seg opp fra syd, over Nordstrand.

Så hadde vinden snudd og bygene kommet fra vest. Som en svart vegg hadde uværet veltet fram over Nordmarkas åser og rammet Ullern og Vestre Aker verst. De neste dagene hadde alle de byer som syntes å ville presse seg fram mot Oslogryta, sluttet seg sammen og blitt til et stille, sammenhengende grått, regnvær.

Bøndene i Aker hadde fryktet at regnet ville ødelegge avlingene. Men de hadde ikke kunnet

gjøre annet enn å vente på oppklarning og håpe på at det var tid nok for å høste. Regnet hadde også skremt oslofolk fra å bevege seg ut av bykjern en. De våte og nesten uframkommelige veiene i Aker hadde ikke lokket noen ut på sykkel tur i retning av gjemte tjern og hytter i Oslomarka. Strender hadde ligget øde, og bær i kjerr og kratt hadde fått stå urørte helt til de var så vasstrukne at ingen ville ha dem.

Så kom september med klarvær. Selv om temperaturen sank til nærmere null om natta, sørget sola for, i følge med en mild høstbris, å gi behagelige temperaturer midt på dagen. Nå kunne det høstes sopp mellom granleggene. I skjønn forening vandret Oslofolk og Akerfolk ut i skog og mark, ikke langt fra hovedstaden, for å nyte de siste rester av det som kunne minne om sommer.

OBA/Parkvesenet A-201/45/Ulf/001 1/027

HISTORIEN BAK SAMMENSLÅINGEN

Forti år det gikk...

TEKST Bård Alsvik

Det skulle være kommunevalg denne høsten, og mange var de som håpet på et værskifte også i politikken. De borgerlige partiene satt med makten i Aker, men helt siden 1920-tallet hadde sosialistene vært i framgang.

Det var særlig én sak det var knyttet stor spenning til ved det forestående kommunevalget, det var spørsmålet om sammenslåing av Oslo og Aker. Ved tidligere valg hadde Arbeiderpartiet vært alene om å programfeste dette spørsmålet, som en erklært tilhenger av sammenslåingen. Framgangen ved de tidligere kommunevalgene tolket partiet som at opinionen var i bevegelse i denne

saken. Ved å sette krav om sammenslåing som første punkt i partiprogrammet, skulle velgerne vinnes!

Høyre var på sin side ihuga motstander av en full kommunesammenslåing, og hadde ved tidligere valg ikke nevnt saken med ett ord i sitt parti-program. Både Høyre og Bondepartiet, som stilte felles liste, følte trusselen fra sosialistene så pass stor at taktikken ble endret. Partiet Venstre derimot gikk til valg som tilhenger av sammenslåing.

Begynnelsen

Spørsmålet om sammenslåing var gammelt. Når det kom opp til diskusjon i

herredstyret i Aker, og det gjorde det med jevne mellomrom fra og med 1908, yndet motstanderne av sammenslåingen å minne om hvor motvillig Kristiania hadde vært den gangen Aker hadde presset på for å kvitte seg med forstedene. Disse hadde vokst opp rett utenfor bygrensa helt ukontrollert, og der fantes ingen bygningslov. Strøkene fikk en nokså utrivelig karakter, og ble i 1841 beskrevet av fogden i Aker med ord som «forlatte vrak» og «vanartens og fordærvelsens ræder». Her fantes ikke politi, vektere eller andre autoriteter som kunne holde orden. Bygningene var de reneste rønner, og veiene var sølestier uten brolegging. Verken Kristiania eller Aker tok på seg ansvaret for forstedene. Aker burde kanskje ha gjort det, fordi de lå på herredets grunn, men moralsk sett var det et byproblem som den bondestyrte landkommunen verken hadde evne eller økonomi til å rydde opp i.

Et stykke ut på 1850-tallet hadde forholdene i forstedene blitt så uholdbare at noe måtte gjøres. Ved Lov av 5. august 1857, ble Grønland, Gamle Oslo, Tøyen og Sagene innlemmet i byen fra og med 1. januar 1859. Mer enn halvparten av Akers befolkning ble dermed innlemmet i byen. Tjue år senere, ved Lov av 12. mai 1877, ble det besluttet å innlemme alle de forstedene som hadde vokst opp siden 1859. To tredjedeler av Akers befolkning ble hjemmehørende i byen, og tilbake satt Aker med bare tolv tusen innbyggere.

Som et forsøk på å demme opp for en ny og ukontrollert forstadsvekst i Aker, ble det oppnådd enighet om å etablere et byggebelte rundt byen, det vil si så langt ut i Aker man kunne tenke at forsteder ville kunne danne seg. I dette området skulle byens bygningsbestemmelser gjelde, noe som skulle sette en effektiv stopper for at rønner og skur ble reist av ubemidlede slik tilfellet hadde vært før de to foregående byutvidelsene.

Opprettelsen av byggebeltet fikk den effekten man ønsket. Tvilsom forstadsbebyggelse uteble. Men nå var en annen utvikling på gang. På grunn av bedre kommunikasjoner samtidig med stadig forverrede boligforhold i selve byen, startet den såkalte egne hjem-bevegelsen opp i Aker. Takket være jernbanen og etter hvert forstadsbanene kunne folk nå bo på landet, i eget hus, i grønne og sunne omgivelser, samtidig

som de kunne jobbe i byen. Gamle Aker-gårder nær bygrensa ble stukket ut til tomter, og bare i løpet av det siste tiåret av 1800-tallet vokste akerbefolkningen med åtte tusen hoder, de aller fleste «utvandret» fra Kristiania.

Lokalt i Aker kjempet velforeninger for å utvikle de nye boligområdene. Romantiske forestillinger om et liv i det grønne var godt iblandet ønsket om rennende vann fra springen, opplyste og regulerte veier og gater, renovasjon og alt det en bymann kunne ønske seg. Kravene ble løftet opp til herredstyret, som ikke lenger var dominert av den egentlige akerbefolkningen – bøndene, men av representanter fra innflytterne.

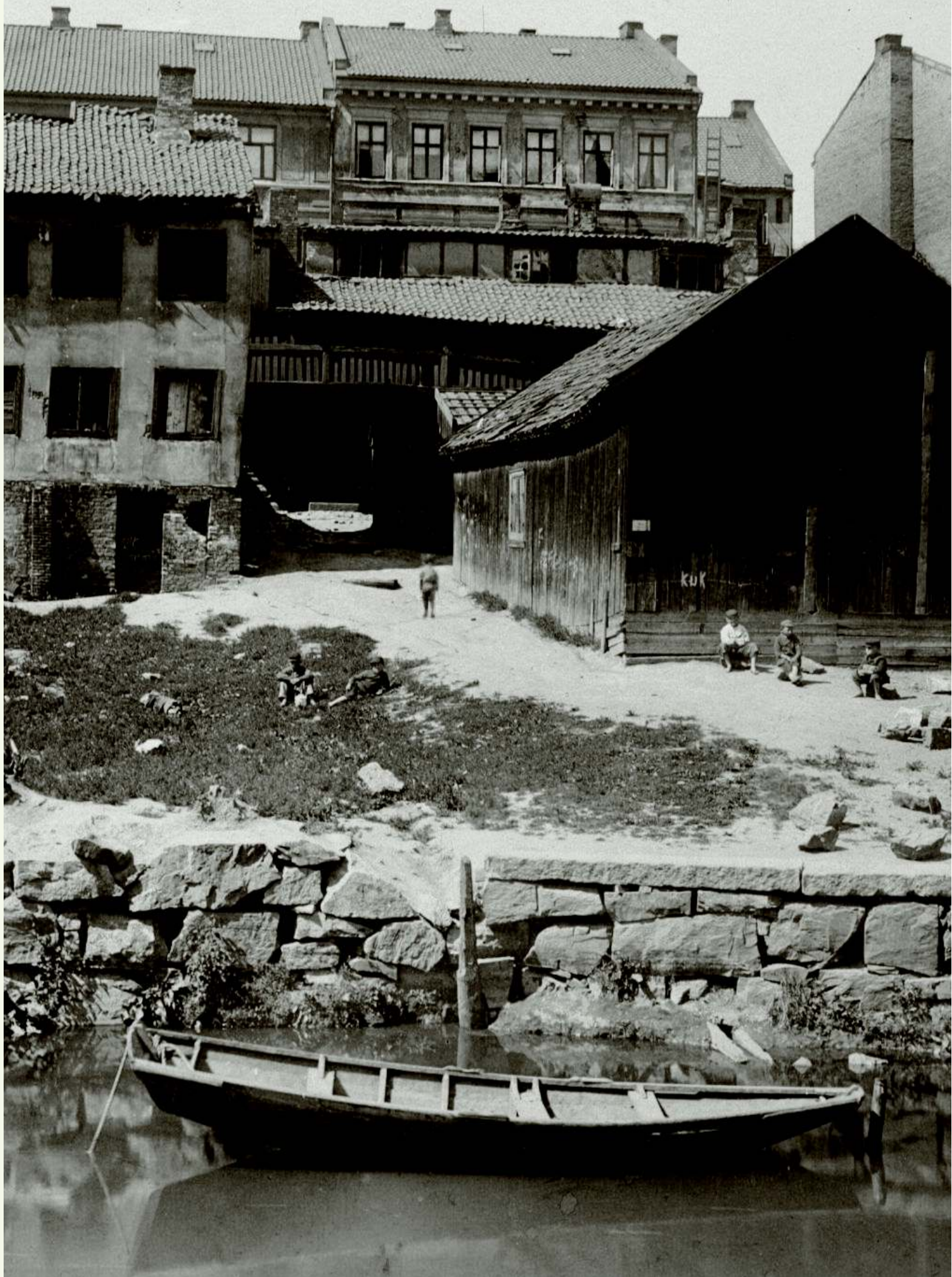
Skjerpet tone

Sett i forhold til 1877, da det nevnte byggebeltet ble opprettet, var Aker ved utgangen av 1890-åra selv rustet til å ha administrativt kontroll over byggebeltet. Kristiania hadde gjort alt for lite for å fremme dets utvikling, hevdet man i Aker. Gatereguleringer lot vente på seg og byens representanter var nokså uvilige til å føre vannledninger fram til hus som ble reist innenfor beltets grenser. Det ble derfor innledet forhandlinger mellom de to kommunene om administrasjonen av byggebeltet.

Men også Kristiania hadde endret seg drastisk siden 1877. Folketallet hadde økt fra år til år, og bikket over to hundre tusen i 1897. Byen skrek etter mer plass. Selv om byggebeltet lå på Akers grunn, betraktet Kristiania dette som en kjærkommen tomtereserve. Den hurtige veksten førte til ville tilstander i boligbyggingen. Det ble bygget for profittens skyld, ikke for å skape gode boliger. Gårdsrommene var bitte små og brannsikkerheten sto ikke i stil til det store antallet mennesker som skulle bo i gårdene. Det var behov for å skjerpe bygningsbestemmelsene.

Kristiania gikk derfor i gang med å utarbeide en ny bygningslov. En klausul i byutvidelsesloven fra 1877 sa imidlertid at det måtte innhentes samtykke fra Aker, dersom lovendringene også skulle gjelde byggebeltet. Under forhandlinger som pågikk mellom Oslo og Aker om administrasjonen av byggebeltet, hadde Kristiania alle muligheter til å rådføre seg med Aker-representantene om den nye bygningsloven, men det ble ikke gjort. Byens arroganse, sett med Akers øyne, ble ytterligere demonstrert da

Slum. I byens forsteder vokste det opp slumbebyggelse som av fogden i Aker i 1841 ble beskrevet som «vanartens og fordærvelsens ræder». Dette bildet er tatt rundt forrige århundreskifte og viser bebyggelsen på Akerselvas vestre bredd (utsnitt). Ukjent fotograf.

utkast til ny bygningslov ble oversendt til Stortinget, uten at herredstyret fikk uttale seg. Aker sendte Stortinget en protest om dette.

Det endte med et kompromiss. Aker fikk tilbake den administrative råderetten og den nye bygningsloven ble gjort gjeldende i byggebeltet, men forholdet mellom de to kommunene var betent.

Motstanderen

Året var 1934, og det skulle være valg. Stempelforvalter Peter Andreas Morell satt i skyggen under frukttrærne på Nedre Grefsen i Vestre Aker. Store trær, gamle trær, krokete trær. Mange av dem hadde vært der den gang han hadde tatt sin unge Hanna i hånden, ført henne opp trappa og ønsket henne velkommen til Kirsebærjordet, som Nedre Grefsen ble kalt på folkemunne. Kanskje var det da, i 1890, da han viste sin kommende kone rundt på eiendommen han hadde arvet etter sin far, brukseier Ole Amundsen, at han bestemte seg for å endre etternavn. Trærne inspirerte ham, Amundsen var kjedelig, Morell måtte det bli!

Morell bygde raskt opp et mønsterbruk på Nedre Grefsen. Han var ikke fremmed for å benytte seg av nye driftsmetoder. Gården egnet seg for fruktdyrking, men det ble også plass til melke- og forproduksjon. Med utgangspunkt i hovedbygningen i syd, bygde han et staselig gårdstun med en stor låve mot nord, og uthus og boliger for gårdsarbeiderne på tunets øvrige sider. Han utvidet også gården ved å kjøpe opp deler av naboeiendommene. Rundt århundreskiftet var Nedre Grefsen, med sine åtte hundre mål, en av de største og mest veldrevne gårdene i Aker.

I 1895, som tjuessjuåring, gikk Peter Andreas inn i herredsstyret som representant for partiet Høyre. I 1902 ble han valgt til ordfører i Aker. Han satt med ordførerklubba i fem år, og gikk i gang med en ny periode som ordfører fra 1911 til 1916. Han ble også valgt inn på Stortinget, først som vararepresentant, hvor han møtte flere ganger, og senere som fast representant hvor han var leder av sosialkomiteen. Toppen av sin politiske karriere nådde han da han ble statsråd i regjeringen Lykke. Det var likevel hans tid som ordfører som kom til å bli særlig husket. Han arbeidet hardt for å utvikle Akerbygda. Han satt i flere komiteer og utvalg, og engasjerte seg særlig i å

skaffe Aker elektrisk kraft. Men det han kanskje kjempet hardest for var å bevare Aker som en selvstendig kommune.

I 1928 var det imidlertid slutt. Stempelforvalterembetet var en rettrettstilting, en jobb uten innhold, og i en alder av seksti år syntes han kanskje det fikk holde. En ny generasjon politikere hadde tatt over i Aker Høyre. Men han ble ofte sitert av sine konservative arvtakere når sammenslåingsspørsmålet kom opp til debatt. Hans ord som falt under et debattmøte i Aker sogneselskap så sent som i 1923, ble stående som et slagord for de som kjempet imot en sammenslåing: «Aker bør ikke avstaa en tomme av sin jord!» Morells begrunnelse var enkel: «Byen skal være arbeidsstedet, Aker hvilestedet efter dagens slit. Kristiania bør beholde sine nuværende grænser og bruke sine store

Motstanderen. Peter Andreas Morell var ordfører i Aker fra 1902 til 1907 og fra 1911 til 1916. I ettertid er han blitt stående som den største motstanderen av sammenslåingen mellom Aker og Oslo. Ikke en tomme av Akers jord var han villig til å gi fra seg til byen. Original i Byarkivet

OBA/Plan- og bygningsetaten A-10002/Lia/021/044

midler til indenfor dem at skape den vakreste by, som tænkes kan.»

Kanskje var det bonden i ham, følelsene for jorda og gården, som gjorde ham til en så sterk motstander? Man skal imidlertid være klar over at Morells karriere som bonde, var ganske kort. Vi kan bare gjette oss til hvorfor interessen for å drive gården dabbet av, men hans politiske karriere tok nok fokuset vekk fra gårdsdriften. Utviklingen av Grefsen-strøket som følge av åpningen av Grefsen jernbanestasjon i 1900 og sporvognslinjen i 1902, åpnet for en langt mer lukrativ virksomhet, som flere og flere av de såkalte Akerbøndene så, nemlig tomtesalg. Samme år som sporvognslinja åpnet til Grefsen, gikk Morell i gang med å utstykke deler av gården til villatomter. I alt 21 tomter la

han ut for salg i 1902. I årene 1903-1905 ble ytterligere seks tomter utskilt fra Nedre Grefsen, og i årene 1907-1910 ble så mye som 41 tomter solgt unna. På det tidspunktet var det ikke mye igjen av jordveien på Nedre Grefsen.

Forstadsbaner åpnet Aker

Hvilke mekanismer som presset folk ut av byen, og hva som tiltrakk dem, har vi så vidt vært inne på. Ønske om å bo landlig, men sentralt, utenfor byens trange og skitne kvartaler og gater, var den viktigste grunnen. Aker var et grønt paradisi, en rak motsetning av et Kristiania som slet med omfattende problemer som følge av stor befolkningsvekst. Aker var et fristed, uten nevneverdige sosiale problemer og uten særlig tyngende skatter. Forstadsbanene veide dessuten i

Aker utparselleres. Med jernbane og trikk til Grefsen i henholdsvis 1900 og 1902, ble Nedre Grefsen trukket inn i byutviklingen. Andreas Morell stykket ut gården til villatomter. På dette bildet fra 1937 ser vi resultatet. Storokrysset med Grefsenveien på skrå opp til venstre og Morells vei til venstre i bildets nedre kant.
Foto: Harstadts forlag.

Som et julekort. Aker var en sammensatt kommune. Dro man et lite stykke fra bygrensa, kom man til reneste bondelandet. Her fra Sørkedalsveien i 1902. I bakgrunnen smia til Holmsen og gamle Røa Handelsforening. Til høyre gjerdet på Huseby skole. Fotograf: Wilse.

stor grad opp for det Aker manglet. Man kunne bare sette seg på trikken, og på relativt kort tid var man på jobb, på teater eller på Karl Johan.

Med forstadsbanene endret gårdsbrukene nær trikk og bane karakter. Gårdene var ikke lenger interessante som enheter i byens «spisskammer». De ble mat for tomtespekulanter og eiendomsutviklere. Relativt hurtig måtte bonden ta et valg. Han kunne fortsette som bonde, men da måtte han flytte til en annen gård lenger vekk, og selge unna, noe flere da også gjorde. På den annen side kunne han avfinne seg med situasjonen, og dyrke rollen som eiendomsbesitter fullt ut. For Morell må

valget ha vært enkelt. Den egentlige akersbefolkning, gårdbrukerne, hvis gården var «ættesetet som en aldrig skilles fra», slik historikeren Edvard Bull uttrykte det i Akers historie (1918), hadde hensynet til slekten å ivareta. Gjennom odelen hadde gårdbrukeren en slags hellig kontrakt med ætten, han var en midlertidig forvalter av jord hans forfedre hadde drevet i hundreder av år, og som slektninger etter ham skulle fortsette å drive.

Men realismen i en slik tankegang holdt likevel ikke når byen innhentet gården. For Morells del var Nedre Grefsen ingen ættegård, selv om den var arvet fra hans far. Faren hadde aldri

bodd på gården, han hadde kjøpt den i 1855, men den var først og fremst blitt brukt som stall for hester faren brukte på sin eiendom, Bjølsen.

Hvorvidt Morell følte seg som bonde, er vel også høyst usikkert. I den siste folketellingen for Aker (1939), der han forefinnes for siste gang, fører han under rubrikken «ervert» opp «forhenværende gårdbruker». Kanskje hadde nostalgien da innhentet ham, for i tidligere tellinger, fra 1920 og tidlig 1930-tall, bruker han betegnelsen «embedsmann». Morell, som hans naboer på Grefsen eller Disen eller Hasle, eller andre steder hvor gårder var i ferd med å bli villaområder, var unektelig «trukket ind i

hvirvelen av storbyens interesser», for igjen å sitere Bull.

I denne interessesfæren lå det meste av svaret på Morells og andres kamp for å bevare Aker som en selvstendig kommune. De slapp gjerne byen innpå seg når det var noe å tjene på den, men de ville ikke være en del av den mer enn høyst nødvendig.

Avhengighetsforhold

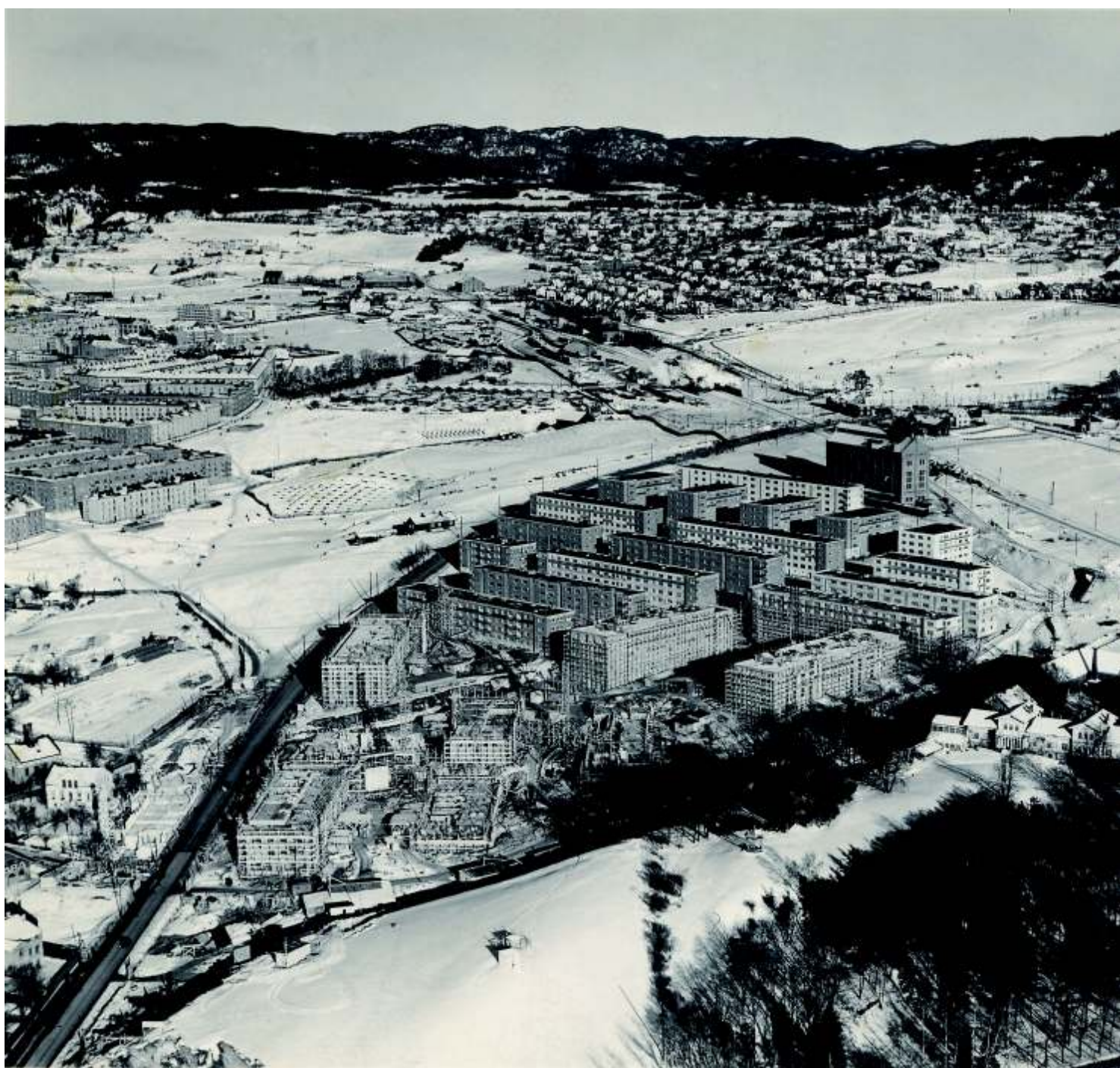
Aker kommune var en sammensatt kommune, og dro man noen få kilometer inn i den fra bygrensa, kom man på det reneste bondelandet. Mange av gårdene som lå her var gamle slektsgårder, hvor bondens interesser først og fremst var å

drive gårdsbruk. Men også disse gårdene var virvlet inn i storbyøkonomien. Gjennom lange tider hadde bonden tilpasset seg byens umettelige behov for landbruksprodukter. Fjøsene ble drevet som små «fabrikker», der besetningen ble skiftet ut straks melkemengden sank, for å tilfredstille byfolkets ønske om å få fersk melk levert på døra, året rundt. Fleskeproduksjonen baserte seg på skyller som bøndene egenhendig hentet fra storhusholdninger inne i byen, og byens mange hester sørget for rikelig tilgang på gjødsel til bondens jord.

Denne evige avhengighetssirkel styrt av både bondens og bymannens ønsker og behov, var enerådende i Aker

helt fram til siste krig. Bøndenes interesser ble forsvart av bondelagsorganisasjoner og Bondepartiet i Aker. Men både på det organisatoriske og det politiske plan var bonden på vikende front. Bondepartiet var redusert til et marginalt parti. Bondelaget i Aker mistet på sin side hurtig medlemmer som et resultat av at flere og flere gårder ble stykket ut som tomter.

Hva Morell tenkte, der under frukttrærne sommeren 1934, vet vi selvfølgelig ikke. Kanskje savnet han sin kjære Hanna som hadde gått bort noen få år tidligere. Men det er også grunn til å tro at Morell hadde det kommende kommunevalget i tankene. Det store spørsmålet

var hvor stort Arbeiderpartiet kunne bli. For mens alle partiene i Aker hadde vært imot sammenslåing tidlig på 1920-tallet, hadde Arbeiderpartiet i følge med Venstre snudd i saken.

Ørkenvandring I

Kristiania raslet med sablene for første gang i 1908. Den gangen var det Kristiania Magistrat som inviterte Aker til å se på muligheten for en byutvidelse. Saken ble kontant avvist av Aker formannskap, og i seks år ble spørsmålet liggende dødt.

Ved utbruddet av verdenskrigen i 1914 igangsatte Magistraten i Kristiania et forsøk på å samle sammen tall og fakta som kunne brukes som grunnlag for

argumentasjon om at tiden nå var inne for å ta steget fullt ut, og slå sammen kommunene. På bakgrunn av dette besluttet formannskapet i Kristiania i 1916 å nedsette en komité som skulle utrede saken. Men da komiteens medlemmer troppet opp i Akers kommunehus, som ironisk nok lå i Kristiania, for å få adgang til nødvendige opplysninger fra Akers kommunale kontorer, ble de bryskt avvist. Aker formannskap serverte istedet for første gang det som skulle bli stående som et hovedkrav fra Akers side i tiårene som fulgte, nemlig et forslag om et lovfestet samarbeid mellom de to kommunene.

Det var mange som ville ha et ord med i saken. Akershus fylke, som Aker

var en del av, fryktet hvilke følger det ville få for fylkeskommunens økonomi hvis Aker gikk tapt. I juni 1920 vedtok derfor Akershus fylkesting en uttalelse der det het at «*kravet om innlemmelse av Akers herred i Kristiania bys område er uforenlig med fylkets interesser*».

Heller ikke en departemental komité ga Kristiania noe håp om en sammenslåing. I januar 1921 skrev komiteen til Kristiania formannskap at det neppe ville bli flertall i komiteen for å anbefale en sammenslåing. I stedet ba den Kristianias representanter om å komme med et subsidiært forslag.

Byens representanter øynet at i hvert fall noe kunne vinnes og la alerede i august 1921 fram et forslag

Sinsenbyen. Blokkene i Sinsenbyen og bygårdene på Torshov og Sandaker står i sterk kontrast til villabebyggelsen og jordbrukslandskapet i Aker. Byen vokser og har et stort behov for nye og mer moderne boliger, og da måtte også arealer i daværende Aker kommune tas i bruk. Sinsenbyen, som ble ferdig i 1939, lå i Aker, og på dette bildet fra 1936 er utbyggingen i full gang. Her ble det bygget hensiktsmessige og lyse leiligheter, og mange var overvældet over å få bad og wc i egen leilighet. Legg også merke til den staselige hovedbygningen på Vestre Sinsen gård, som ble revet i forbindelse med utbyggingen. Fotograf: Widerøes Flyveselskap

Eiendom til salgs. Etter som byen krøp nærmere ble gårdene i Aker heftige spekulasjonsobjekter. Et raskt kjøp til riktig tidspunkt kunne gi god fortjeneste. Nærheten til vann og kommunikasjoner var avgjørende for omsetningen av tomtene som her på Vestre Hasle. Faksimile fra Aftenposten, 30. juni 1907.

Større eiendom ved bygrændsen tilsalgs.
Eiendommen vestre Hasle beliggende lige ved Trondhjemsveien billig tilsalgs, ved undertegnede hvis handel kan ske straks.
Eiendommen er ca. 160 maal stor og egnor sig paa grund af sin smukke-beliggenhed særlig til udparcellering i byggetomter. Den ligger lige ved Akers nye vandledning.
En større del af arealet er ogsaa skikket for oplagstomter og fabriktomter, idet eiendommen gjenneemskjæres af Nordbanen, hvorfra kan lægges sidespor paa eiendommen.
Elektrisk kraftledning fra Kykkelsrud er ført ind paa eiendommen.
Holesteretsadvokat Ernst Mildtch, Kirkegaden 20.

med to alternativer. Det ene gikk ut på at de tetttest bebygde strøkene øst, vest og nord i Aker skulle innlemmes. Mens alternativ to gikk ut på å innlemme de bymessige strøkene vest for Akerselva. Akerdelegasjonen, hvor blant annet Morell var representert, avviste blankt forslagene fra Kristiania. I september 1923 la den i stedet fram forslag til lov om samarbeid mellom Kristiania og Aker. Det gledelige for Kristiania var at den departementale komité var enig om at byens grenser var sprenget og måtte utvides. Komiteen hadde imidlertid ikke greid å enes om hvilket omfang utvidelsen skulle ha.

Da saken om en partiell utvidelse ble behandlet i bystyret i 1925, i byen

som ikke lenger het Kristiania, men Oslo, opprettholdt bystyret sitt tidligere standpunkt om en full sammenslåing. Det motsatte seg en partiell utvidelse så lenge det ikke var «*fastsatt almindelige regler om utskiftning og erstatning ved forandring av en kommunes grenser*».

Departementet foreslo da et frivillig forhåndsskjønn i forbindelse med en eventuell sammenslåing.

Først i 1931 ble en skjønnsnemnd opprettet. I tillegg ble det nedsatt et forhandlingsutvalg som skulle utrede de praktiske sidene ved en eventuell kommunesammenslåing. I mai 1932 avga skjønnsnemnden sin innstilling. De erstatningskrav som Akershus fylkeskommune brakte på banen ved et

eventuelt tap av Aker til Oslo, var totalt uakseptable for Oslos del. Det hele var, i følge tilhengerne av sammenslåingen, iscenesatt av Høyre i Aker, all den tid den tidligere viseordføreren i Aker, P. A. Holm, som representerte partiet Høyre, var utnevnt til advokat for fylket. Arbeiderpartiet i Aker hevdet at han av den grunn var inhabil, og at kravene som fylket kom med var reist i den hensikt å umuliggjøre en sammenslåing.

Gamle argumenter på nytt

Høyres og Bondepartiets løsning var som nevnt å henstille til et lovfestet samarbeid mellom kommunene. Dette argumentet kjørte også partiene frem foran valget i 1934.

Partiene mente faktisk å se at disse argumentene var ytterligere forsterket, all den tid de prognoser Kristiania en gang hadde lagt fram for fremtidige befolkningsvekst i hovedstaden, hadde vært alt for optimistiske.

Partiene mente at det var nærmest patetisk at Kristiania i sin tid hadde uttalt at det måtte bli nødvendig å ta Nordmarka i bruk for å skaffe byen nok areal i fremtiden. Dette illustrerte bare «byens manglende evne til å se sin egen begrensing». Et minsket antall fødsler og det faktum at Oslo stadig bygde i høyden, var uten tvil nok til at det kunne skaffes plass for mange flere mennesker innenfor byens grenser. Oslo var ingen sprengt by!

Den raske veksten i Aker av folk som flyttet fra byen var et resultat av at folk ikke ville bo eller assosierte seg med høyhus, hevdet Høyre og Bondepartiet: «Aker er fremdeles en småhuskommune og den alt overveiende del av innbyggeren bor i Aker fordi de ikke ønsker å bo i storbyen». Akers kommunes karakter av å være vesensforskjellig fra Oslo skyltes også det faktum at Aker var en jordbrukskommune.

Over 56 000 dekar innmark gjorde Aker til den tredje største kommune i Akershus fylke. Å styre en slik kommune, krevde innsikt i lokale forhold: «Akers anliggender vil bli avgjort av et bystyre, hvis medlemmers kjennskap til distriktet først og fremst skriver sig fra søndagens spaserturer, og sportutflukter i Nordmarka».

Høyre fryktet dessuten et sterkt Arbeiderparti! Som før nevnt hadde Arbeiderpartiet vært i vinden i Aker siden 1920-tallet. Ble Aker og Oslo slått sammen, ville også arbeiderpartivelgerne slå seg sammen, og det kunne raskt føre til et knusende nederlag for Høyre.

Folket har talt!

Så gikk folk i Aker til valg i oktober 1934. Høyre gikk tilbake fra 47 til 45,5 prosent. Samlet sett fikk de fire konservative partiene, Høyre, Bondepartiet, Frisinnede og Nasjonal samling (de to sistnevnte hadde ikke sammenslåingen på sine valgprogrammer) 19 173 stemmer mot Arbeiderpartiets og Venstres 20 579 stemmer. Arbeiderpartiet var klar på at valget «dømte det gamle Høire (...) ikke minst for den politikk de hefter for i sammenslutningen».

La man antall avgitte stemmer til grunn, og forutsatte, som Arbeiderpartiet da gjorde, at dette først og fremst var et valg som dreide seg om sammenslåing eller ikke, var flertallet klart nok. Folket hadde talt, folket ville ha en sammenslåing. Trakk man fra stemmene til den nasjonale fellesliste (Frisinnede Folkeparti og Nasjonal Samling), som ikke hadde programforpliktet sine kandidater i sammenslåingssaken, så mønstre Arbeiderpartiet og Venstre tre tusen flere stemmer enn Høyre og Bondepartiet.

Arbeiderpartiet og Venstre ville smimens jernet var varmt. De hadde ikke flertallet alene, og måtte håpe på støtte fra Frisinnede. I 1935 klarte Arbeiderpartiet og Venstre å skaffe flertall for å nedsette en komité til behandling av sammenslåingen. Fem fra Høyre, fem fra Arbeiderpartiet, én fra Venstre og én fra Frisinnede, ble valgt som medlemmer i komiteen.

Tilhengeren

Som 16-åring hadde Karl Andersen fått høre at brukseier Anton Tschudi, som eide Øvre Høybråten gård, tilbød tomter for 125 kroner per mål. Den unge Karl var ikke tvil om at dette var veien å gå. Visst var det mye penger, men på salgspakaten sto det «Jord til alle som jord vil have», og det ville Karl Andersen, arbeidersonnen fra Kristiania.

For ham, som for de fleste andre på Høybråten, begynte det med ei hytte. Billig plank fikk han tak i på byens bordtomter, og på ei kjerre dro han materialene opp den lange veien fra byen, langs Strømsveien og til Høybråten. I 1912 ble hytta til hus. Drømmen om et hjem for seg og familien han hadde stiftet, var blitt til virkelighet.

Karl Andersen var ingen Morell. Han hadde ikke arvet seg til gård og grunn, men representerte en helt annen gruppe innflyttere til Kristiania enn Morell og hans like i Vestre Aker. I hovedsak kom Høybråten-folket fra trange kår i Kristiania. De var utflyttede arbeidere. Selv om utgangspunktet for alle nybyggere i Aker var at de manglet nesten alt da de startet sine drømmeprosjekter på et eller annet Akerjorde, manglet arbeiderne kapital i større grad enn nybyggerne i vest. Det var nettopp dette Karl Andersen ønsket å gjøre noe med.

Året etter at hytta hans ble reist, var han med på å stifte Høybråten nybyg-

gerforening. Han markerte seg raskt i foreningen. I 1906, i en alder av atten år, sendte han inn et personlig lovendringsforslag til Stortinget.

Bakgrunnen var den såkalte hjemstavnsretten i kommunen. For å få banklån på den tida, måtte man ha kommunal garanti for boliglånet. Men det var umulig for folk som egentlig bodde i byen, som bare hadde reist ei lita hytte, og som egentlig ønsket å bygge større for å skape et eget hjem i Aker. Fantastisk var det da at Andersens forslag gikk gjennom i Stortinget. Hans innsats gjorde at folk, over hele landet, nå slapp kommunale garantier for å ta opp boliglån.

Men Karl Andersen stoppet ikke der. Hans sosiale engasjement, og ikke minst hans arbeid for å skape et velfungerende lokalsamfunn på Høybråten, bar raskt frukter. Gjennom sin innsats i nybyggerforeningen, og senere som formann

Tilhengeren. 30. juli 1905 ble Høibraaten Nybyggerforening stiftet av Karl Andersen og andre tomteeiere på Høybråten. Utgangspunktet for dem alle var å få sitt eget hus. Helt fra Karl Andersen flyttet til Høybråten var han politisk aktiv i lokalmiljøet. I 1916 ble han valgt inn i kommunestyret. Her ser vi ham foran til venstre sammen med nybyggerforeningens øvrige styremedlemmer i 1915. Foto utlånt av Rolf Torbo/Høybråten Arbeidersamfunn (utsnitt). Fotograf: I. Hersson.

ned den kunstige grensen mellom land og by, ville dette være mulig.

Ørkenv andring II

Den 14. januar 1937 entret Karl Andersen talerstolen i Akers herredstyre, vel vitende om at dette kanskje var den mest betydningsfulle og kanskje største kommunalpolitiske sak som overhodet var behandlet i Aker, og i landet for øvrig, nemlig spørsmålet om sammenslåing av Aker og Oslo.

Hva som hadde skjedd i saken siden valget i 1934, lar vi Karl Andersen, som medlem av den komiteen som ble nedsett i 1935, berette selv, slik hans ord falt fra talerstolen:

«Ved kommunevalget i Aker i 1934 blev der flertall for sammenslutning. Man skulde da ha ventet at velgernes vilje hadde blitt gjennomført; men to år er gått av denne periode, før det har lyktes å få saken realitetsbehandlet her i herredstyret. Uttallige er de henvendelser som har vært gjort fra Arbeiderpartiets side om å få saken fremmet; men det har vært umulig. I motsetning til hva forholdet har vært i alle andre komiteer som jeg har deltatt i i de 20 år jeg har vært medlem av denne forsamling, har der i denne komité ikke vært nogen drøftelser av saken. Arbeidet har foregått utenom komiteen, og det er da særlig Høire som har drevet sabotasje, og som har gitt sig særlig god tid til fremleggelse av det produkt som foreligger fra Høire her i dag ... Men jeg er i hvert fall glad over at det nu har lyktes å få saken frem til realitetsbehandling.»

Sabotasje! Samme hva slags ord Andersen eller andre brukte, så går det helt klart fram av saksdokumentene at Høyre gjorde det partiet kunne for å hale ut tiden. Et nytt moment som dukket opp, og som bidro til at tiden gikk, var to separate forslag fra Høyre og fra Frisinnede Folkeparti om at Aker skulle skilles ut fra Akershus fylke, og at Oslo og Aker sammen skulle danne ett fylke. De fire herredene i Aker skulle samtidig splittes opp og bli til fire selvstendige herreder i det nye fylket. Kommunesammenslåing, som var det spørsmålet man

egentlig hadde oppe til behandling, ble imidlertid bestemt frarådet.

Arbeiderpartiet og Venstre klarte imidlertid å allianse seg med den ene av de to representantene fra Frisinnede, S. O. Eckstrøm, som leverte inn et eget forslag som gikk ut på sammenslåing. Eckstrøm, liksom Venstre, stilte visse betingelser, men med dette i bagasjen, hadde Arbeiderpartiet nå også et politisk flertall i saken.

Rundt omkring i Aker ble det også holdt massemøter. Nærmest samtlige kretslag av Det norske arbeiderparti mobiliserte flere hundre stemmeberettigede på møtene. I skriv til herredstyret krevde hvert enkelt kretslag at herredstyret effektuerte «velgerflertallets uttalte vilje». Men mobilisering foregikk også på tvers av partigrensene. Velforeninger, fra Grefsen i vest til Grorud i øst og Nordstrand i syd, arrangerte massemøter. Disenhøgda Vel skrev i sitt protestbrev: «.... Vi krever av Herredstyret at det snarest søker å løse spørsmålet (...) Dette blev også tydelig sagt fra ved sidste avholdte kommunevalg. Dette er også et almindelig ønske innen alle samfundslag i Aker».

I Øvre Grefsen Vels protestskriv, der det ble minnet om at saken nå var så gjennomutredet som det gikk an, het det: «Utviklingen maa ikke hemmes; Byen maa ikke stenges; Grensene maa sprenge: - til fordel for generalreguleringsplanens fremme.»

I et skriv fra Nordstrands velforeninger het det: «(...) et antall av ca. 200 deltagere, tilhørende de forskjellige politiske partier forlanger at herredstyret fatter beslutning». Velformennene fra Holtet, Nordstrand, Lerskallen, Skullerud og Prinsdal, fulgte opp med å kreve å få saken lagt fram egenhendig for ordføreren, og troppet opp i herredsstyresalen.

I 1923, da Arbeiderpartiet hadde lagt fram sitt forrige sammenslåingsforslag, hadde et av Høyres argumenter vært at velgerne ikke ønsket det. I 1937, da Karl Andersen entret talerstolen, var situasjonen snudd på hodet. Folket krevde en sammenslåing, Arbeiderpartiet var

i Høybråten kretsforening av Det norske arbeiderparti, bidro han sterkt til å skaffe området både skole, jernbanestasjon, postkontor, vann, veier og kloakk.

I 1916 ble Karl Andersen valgt inn i herredstyret, i 1919 medlem i formannskapet og fra 1923 ble han medlem av styret i Akers arbeiderparti. Året etter at Andersen gikk inn i herredstyret, ble det oppnådd enighet mellom arbeiderpartiene i Oslo og Aker om at sammenslåing var eneste veien å gå. I hvilken grad Andersens inntreden i partiet spilte noen rolle, vites ikke.

Enigheten tuftet imidlertid på solidaritet arbeidere i mellom. På Høybråten bodde Andersen og hans naboer luftig og fint og landlig, men deres kamerater inne i byen hadde det stusselig. Flere arbeidsfolk enn dem på Høybråten, Bryn, Oppsal eller andre steder hvor nybyggere hadde slått seg ned, måtte få sjansen til å oppleve det samme. Bare ved å bryte

AKERS SANG

Melodi: Hellig Olav staar ved fjorden.

*Aker, vi dig elsker, helt fra Nøklevand
op til Nordmarks furustokker.
Bedre herred eier ikke Norges land,
Akersdalen langveis lokker.
Du har byens gavn og landets varetægt,
byens lys og liv og landets ligevegt.
Du skjød blomst og blad
i vor hovedstad,
ingen tvil den sandhet rokker.*

*Gamle Akers kirke, gamle Akershus
vidner byen er din datter.
Og det barn, som trættes av dens sus og dus,
favner moderlig du atter.
Se de skarer, som hver aften drager hjem,
ut mot Ljan og Bygdø, op mot skogens brem,
se den søndagshær,
som om moders knær
flokker sig med barnelatter.*

*Aker, vi dig elsker, du er alles lyst
aanden luer paa din pande,
og naturen banker i dit brede bryst,
blod i dig de begge blande.
Fortids elg med undren ser fra skogens bryn,
nutidsbarn i tjernet sænker taus sit syn.
Sæter, skog og myr
aander eventyr
over byens travle strande.*

*Sid du, moder, rolig paa din ættegaard,
dine barn vil ei den rive.
Op til urtid dine gjæve navne naar,
gaarden skal i slegten blive.
Solen stiger blank fra Grefsenaasens rand,
synker signende i vest bag Bogstadvand,
himlens dugg og regn
væde Akers egn,
dig en fager fremtid give.*

Jonas Dahl.

Akers sang. Skrevet av Jonas Dahl, bygget opp under patriotismen i Aker kommune. Fotografiet er fra Sogsvannsveien. 1902. Fotograf: Wilse

størst, og det var nok dikkedarer fra Høyres side! Da saken kom til avstemning, ble det klart at også det politiske flertall nå gikk inn for å få en endelig avgjørelse på dette spørsmålet.

Herredstyret vedtok med 31 mot 29 stemmer å anbefale sammenslåing. Det ble forutsatt at eiendomsskatten skulle begrenses, og at det ikke ble ytet erstatning til fylket for tap av fremtidig skattekraft, slik fylket hadde vært inne på.

Så ble det igjen valg, høsten 1937. Høyre, Frisinnede Folkeparti og Bondepartiet hadde stilt liste sammen og erobret 31 av mandatene, mens Arbeiderpartiet fikk 28 og Venstre ett mandat.

Omtrent ett år etter at herredstyret hadde vedtatt en sammenslåing, den 20. januar 1938, gikk den samme forsamling imot sitt vedtak året i forveien. I stedet ble det Høyres forslag om å skille ut Aker fra Akershus fylke og danne et nytt fylke sammen med Oslo som ble Akers linje i årene som fulgte.

Det ble igangsatt forhandlinger med Oslo og med Akershus fylke med dette som utgangspunkt. Spørsmålet kunne ikke avgjøres før det var avklart hvor stor erstatning Akershus fylke skulle få. Forhandlingene var ennå i gang da Norge ble okkupert, og etter avtale mellom ordførerne i Oslo og Aker ble saken lagt på is.

Fred og flertall

Nazimyndighetene ønsket sammenslåing, og det ble gitt nærmest ordre om at så skulle skje. Sakens vidløftige karakter gjorde det likevel nødvendig med gode forberedelser. Ulike myndigheter fra de to kommunene kom derfor sammen for å drøfte hvordan det skulle skje. Planleggingen kom såpass langt at det bare var snakk om dager før en lov om sammenslutning var klar.

De alliertes landgang i Nordmandie fikk imidlertid konsekvenser også for sammenslåingsspørsmålet. Nazimyn-

dighetens fokus ble endret og saken stilt i bero.

Så kom freden, og med den dreiet pendelen mot et sosialistisk flertall både i Aker og Oslo. Sent i februar 1946 gjorde Oslo bystyre vedtak om å be statsmyndighetene vedta en lov om sammenslåing. Allerede i starten av mars ble det innledet samtaler mellom Justisdepartementet og blant annet finansrådmennene i de to kommunene der man drøftet fremgangsmåten. Det ble oppnådd enighet om å foreslå at sammenslåingen skulle skje fra og med 1. januar 1948. Videre at det skulle nedsettes et utvalg som skulle utrede spørsmålet om det økonomiske oppgjøret mellom Akershus fylke og Oslo.

Finansrådmennene i Aker og Oslo, Halvor Paulsen og Paul Hartmann, gikk så i gang med å utarbeide et forslag til lov om sammenslutning. Det ble arbeidet raskt, og allerede den 11. mai 1946 ble saken lagt fram for herredstyret i Aker. Bekymringer rundt innføring av eiendomsskatt i Aker, høyere skatt generelt og utvisking av den lokale forankring i «*storbyens upersonlige administrasjonsform*», kom opp til overflaten – igjen. Dessuten fremkom det bekymring rundt «*de ubehagelige virkninger for de kommunale funksjonærer*» i Aker som en sammenslåing ville føre til. Forsatt var det Høyre som kjempet for Akers eksistens: «*(...) det er grunn til å frykte for at Aker i denne nye bykommune i enhver henseende vil bli skadelidende og stemoderlig behandlet. Sammenslutning vil få karakter av en oppslukning av Aker*». Finansrådmannen i Oslo kunne siden berolige Høyre med at det var «*to helt likeverdige kommunale enheter som sluttes sammen og at innbyggere av det nåværende Aker herred ikke som sådan blir å stille i en ugunstigere stilling i den nye kommune enn innbyggere i den nåværende Oslo.*»

Den 2. juli 1947 ble Lov om sammenslutning av Oslo og Aker til en by-

Aker blir historie. Det siste herredsstyremøtet i Akers kommune 22. desember 1947. Vemodig høytidelighet hersket i salen. Ukjent fotograf. Stemmeurnen lengst til høyre er fra Akers herredsstyre og befinner seg idag i Byarkivet.

kommune vedtatt i Odelstinget, den 11. juli, etter bifall også i Lagtinget, forelå kongens sanksjon. Aker skulle opphøre som en egen kommune fra og med 1. januar 1948.

Den 22. desember 1947 møttes medlemmene av Akers herredsstyre til et historisk møte, det siste i kommunens 110-årige historie. Vemod, men også høytidelighet hersket i salen. 54 saker skulle behandles. Da det offisielle sakskartet var ferdigbehandlet, tok ordfører Stokke ordet og konstaterte at herredstyret nå hadde behandlet de saker som sto på dagsorden til det 723. og siste møte siden formannskapsloven av 1837:

«(...) Aker herredsstyre har holdt sitt siste møte, og Aker herredsstyre som institu-

sjon går over i historien, men Aker er der, arbeidsfrisk og midt oppe i byggende arbeid. Foreninger i Aker med politiske, sosiale og kulturelle formål arbeider med og våker over utviklingen. Menn og kvinner fra Aker skal også i fremtiden være med å styre den nye store kommunen, landets hovedstad med 420 tusen innbyggere. En arbeidsoppgave som vil stille enda større krav til oss, men som vi går til med mot og vilje til å være en verdig partner til Oslo som vi nå slutter lag med.»

De ulike gruppelederne i herredstyret fikk så ordet. De takket Akers funksjonærer, kolleger og ikke minst ordføreren for hans gode og samlende lederstil, en lederstil som representantene håpet han ville ta med seg inn i den nye felleskommunen, som Oslos nye

ordfører. Etter at alle hadde hatt ordet, ønsket ordføreren god jul. Forsamlingen reiste seg til svar på ordførerens hilsen. Det runget «god jul» gjennom salen, og klokka 21.40 ble møtet hevet. Det aller siste ord var sagt i Akers herredsstyre.

Kilder

Særtrykk III for 1946, Aker kommune, Sammen slutning av Aker og Oslo kommuner
Stenografisk referat av forhandlingene i Aker herredstyes møte 22. desember 1947
Høybråten velforening: Lenge det gikk, før Høybråten fikk. Oslo 1996

Etterkrigsboliger. Blokkene i Iladalen ble reist på slutten 1940-tallet, ett av de få stedene innenfor den gamle bygrensa hvor det fortsatt fantes ledig byggegrunn (utsnitt). 1950. Fotograf: Jarle Birketvedt

TEKST Bård Alsvik

I 1945 skulle landet gjenreises etter fem år med krig. Staten satte opp nasjonale mål for boligbyggingen. Regjeringens boligpolitikk var å stimulere boligproduksjonen samt bedre boligstandarden. Husbanken ble opprettet med det mål for øyet å yte direkte boligsubsidier. Likeså la staten forholdene til rette for at kommunene selv kunne skaffe seg rimelig tomtegrunn.

Gjennom prisregulering og utstrakte muligheter til å ekspropriere tomter til boligbygging, hadde kommunene

tilsynelatende fått de verktøy de trengte for å nå sine mål.

De første par årene etter krigen prøvde Oslo og Aker seg litt famlende fram. En del tomter ble kjøpt ved frivillige ordninger. En forutsetning for en rasjonell boligbygging var imidlertid å kunne bygge ut store arealer under ett. Det hjalp ikke å kjøpe en tomt her og en tomt der. Knappe ressurser gjorde det nødvendig å prioritere.

Planer måtte legges og grunnlagsarbeid måtte gjøres for ett eller noen

Sammenstilling i b

boligbyggingens navn

få strøk av gangen. Viktigst var det at utbyggingen skjedde i de områder som var lettest å kople opp til eksisterende infrastruktur. Men i et tomtemarked, der tomtene kom i markedet etter grunneierens forgodtbefinnende og ikke i den rekkefølge og i det omfang som kommunen trengte, var en sammenhengende og rasjonell utbygging ikke mulig.

Sammenslåingen i 1948 ble det endelige vendepunktet. En administrasjon og ett politisk styre kunne nå stå samlet om å erobre mulighetenes

land i Aker. Resultatene kom raskt. Kvadratmeter for kvadratmeter ble erobret i boligbyggingens navn. Nye og moderne boligområder poppet opp i det som ble omtalt som Det Nye Oslo. Boligkøene ble kortere år for år. Mot slutten av 1960-tallet var de så godt som avskaffet.

Kritikken av drabantbyene som boform satte da inn for fullt. Kanskje glemte man da, og glemmer man nå, når debatten med jevne mellomrom blusser opp, at folk faktisk fikk seg et

sted å bo. Kanskje er det nostalgien mer enn fornuften som tar tak i oss når vi med klump i halsen tenker på at bydeler som Vika, Vaterland og Enerhaugen ble sanert.

Det er lett å glemme å se dette i lys av den tid det skjedde i. Klaskedasser og rotter, trekkfulle boliger og skitt i Vika sto den gang i skarp kontrast til kjøkken og eget bad, linoleum på gulvet og balkong og grøntområder på Lambertseter. Ikke bare noen få, men mange fikk det bedre.

Fra bakgården. Klesvask og skur i Larviksgata, Bjølsen (utsnitt). Ukjent fotograf.

TEKST Aina Basso

Fra trange kår...

I 1948 kom det flere bind i en storstilt boligundersøkelse holdt i regi av Oslo Byes Vel. Bind nummer to i denne bokserien, *Mennesker og boliger*, bruker eksempler fra vanlige folks dagligliv i den mest vanlige boformen i den nylig sammenslåtte hovedstadskommunen, nemlig en toroms leiegårdsleilighet.

I undersøkelsen møter vi familien Ruud, en virkelig familie med et fiktivt navn. Familien må antas å være relativt gjennomsnittlig for denne tiden, i den grad det finnes gjennomsnittlige familier. Familien har seks medlemmer.

Far i huset, Reidar Ruud, er bryggearbeider, 44 år og gift på 21. året. Kona Emma er jevn gammel, og fra landet. Den eldste sønnen er *Harald*, 24 år, som står i butikk, «en jobb som har satt sitt preg på hans litt flotte måte å være på». Nestemann er Tor, 22 år, som arbeider på et stort bakeri, går på aftenskole og

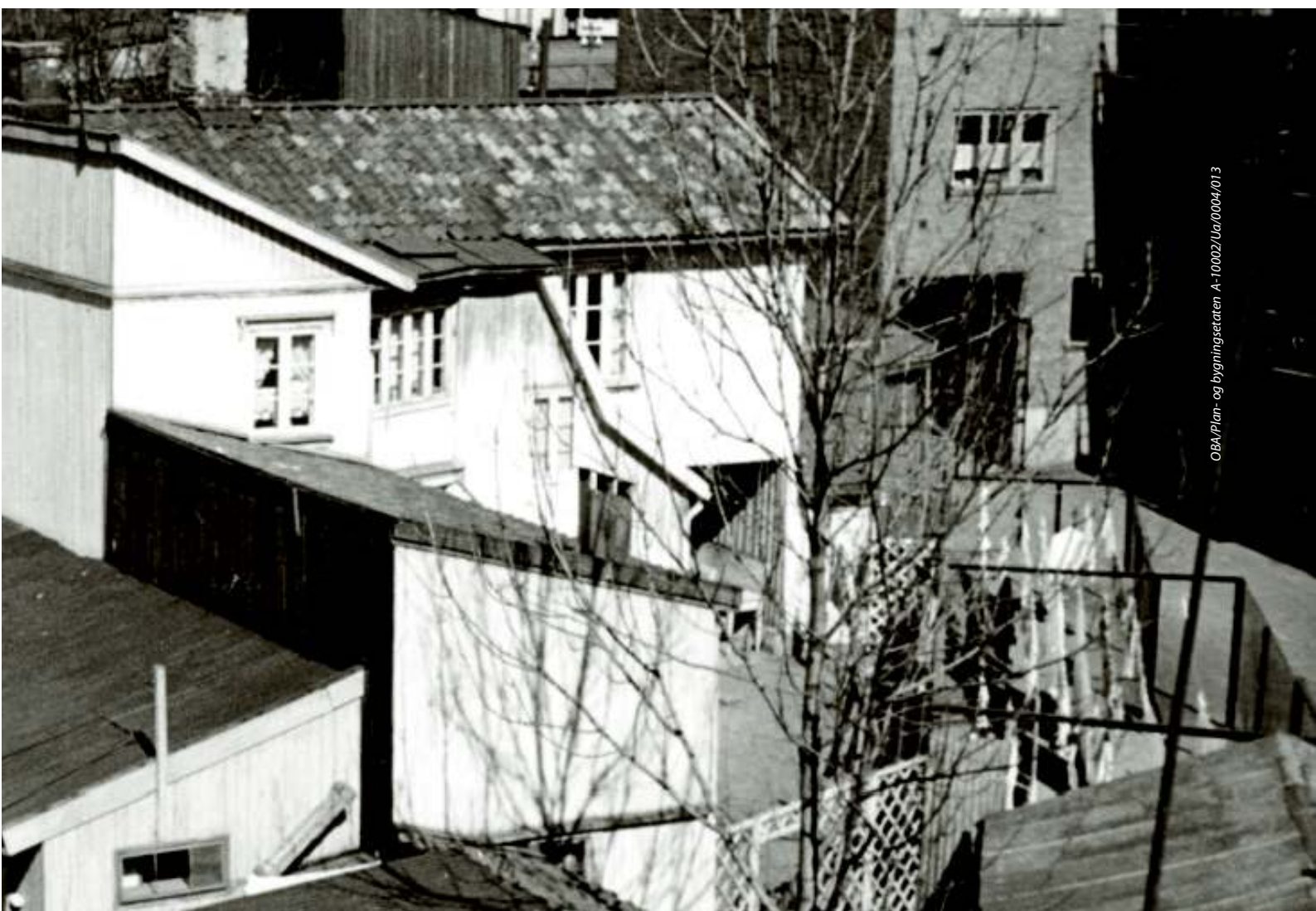
tilbringer sin fritid med lekser og en «velfortjent middagshvil». Så er det 17 år gamle Einar, som er mekanikerlærling, og til slutt veslejent Berit på 10 år, som går i fjerde klasse og er morens lille solstråle. Og alle disse seks, hvorav minst fire må regnes som voksne mennesker, bor på to rom og kjøkken i en relativt ny og gjennomsnittlig Oslo-leiegård.

Leiligheten på til sammen 47 m² og består av to oppholdsrom på henholdsvis 16,6 m² og 14,3 m², et kjøkken på 9 m², en liten entré, samt et «sterkt sammenpresset bad og w.c.-rom». Leiligheten har ett eneste lite kott, samt en «ør liten» balkong, trukket inn i bygningskroppen.

Statistisk sett

Dersom vi slår opp i *Statistisk årbok* og finner tallene for 1948, ser vi at den vanligste boformen i Oslo og Aker var to-

romsleiligheten. 44 000 leiligheter hadde to rom, 33 000 ett og 23 000 tre rom.

«Ofte kjennes det som litt av et eventyr å ta seg på vandring gjennom et stort, moderne boligkompleks. Særlig i kveldingen kanskje, når lysene tennes og det stråler varmt og levende fra hundrer av vinduer, mens alt det slitte og utrivelige forsvinner i skumringen. (...) Men alle disse vinduene som lyser så festlig om kvelden, er også avslørende. De gir oss gløtt inn i leiligheter som er altfor små. Man oppdager fort at hvert eneste vindu på de svære frontfasadene oftest er stue-vinduer, at hver eneste lysåpning representerer en hel familie. Og da kjennes den knugende tanken på alle familiene som her er stablet sammen, ved siden av hverandre, over og under hverandre i et veldig antall.»

Familien Ruud er altså en gjennomsnittlig 1940-tallsfamilie. Det var vanlig å bo trangt, og det var vanlig at barna bodde lenge hjemme. Mange fortsatte å

bo hos foreldrene i blokk- eller bygårdsleiligheter også etter at de hadde giftet seg og fått sitt første barn.

I en leilighet i Birch Reichenwalds gate på Sandaker bodde hele ti mennesker på fire rom og kjøkken. I ett av rommene bodde den eldste datteren med mann og et lite barn, foreldrene sov på et annet rom sammen med de to yngste guttene på åtte og ni år. Det tredje rådde de to eldste sønnene over, mens mellomstemann på tolv sov på en divan i stua. Leiligheten hadde i tillegg atskilt bad og wc, og en entré av «godt format, men [som] er stappfull av dører, og [som] levner liten plass til å henge fra seg klær, utenom det lille garderobeskap».

Med lengsel i blikket

Det var kanskje ikke så rart at slike arrangementer måtte til, når statistikken forteller at hele 36 500 individer

fordelt på 14 000 familier meldte seg som hussøkende ved Oslo kommunale leiegårdskontor i 1948. I tillegg kom de 3500 familiene på til sammen 9400 medlemmer som var innmeldt ved det tidligere Aker rekvireringskontor.

Det var altså om lag 10 prosent av storkommunens befolkning som meldte seg som hussøkende dette året. Og selv om innlemmelsen av Aker med sine selveide småhus og eneboliger senket leieboerprosenten noe for kommunen, var det fremdeles 75-80 % av kommunens innbyggere som var leietagere.

Likevel blir året 1948 regnet for å være et vendepunkt i boligsammenheng. Dette året regnet kommunen med at flere boliger ble bygget enn det som var kommet til av nye boligtrengende. Dette var også året da treromsleiligheten begynte å dominere boligproduksjonen.

Familie i NSBs personaleilighet på Grorud.
Foto: All-Foto, august 1953 (utsnitt). Original
utlånt fra Oslo Bymuseum.

...til himmelriket

TEKST Aina Basso

Etter andre verdenskrig skjøt stilrene blokkbyer opp. Bolignøden var stor og boforholdene kummerlige for de fleste. Nå skulle folk få bedre plass, større komfort og bedre standard. Det kom en flyttestrøm av folk fra arbeiderstrøk i Oslo, fra miljøer med utedo, vannpost og kummerlighet til et nytt liv i blokkleilighet i drabantbyen i det tidligere

Aker. Innflyttingen var for mange ensbetydende med å komme til selve himmelriket.

En av de største forskjellene på de nye blokkleilighetene på for eksempel Flaen på Kalbakken og bygårdsboligene i Oslo var at kjøkkenet ikke lenger var et oppholdsrom, men skulle forbeholdes husmoren og hennes domene, matstel-

let. Det nye boligidealet satte en stopper for at kjøkkenet skulle brukes som flerbruksrom, der en kunne oppholde seg utenom måltidene eller endatil sove om natta. De nybygde leilighetene var rasjonelt konstruerte, med store vinduer som ga mye lys, og flere og større rom, slik at familiene skulle slippe å bo så tett innpå hverandre. Leilighetene hadde

også praktiske og hygieniske bade- og wc-rom, lofts- og kjellerboder og fellesvaskeri i kjelleren. En av familiene som flyttet inn i de nybygde blokkene på Flaen, flyttet fra et 24 kvadratmeters rom i St. Olavs gate, til en fire roms leilighet der stua var like stor som rommet de bodde på tidligere. Ikke rart de følte de hadde kommet til himmelriket!

TEKST Aina Basso

De boligsøkende var ofte personer som levde under kummerlige boforhold, trangt, uten skikkelige oppvarmingsmuligheter, med lekkasjer og trekk, uten innlagt vann og uten tilgang til kjøkken.

I arkivet etter Oslo Husfordelingsnemnd finnes det protokoller som dokumenter søknadene fra de boligløse. Søknaden fra en verkstedsarbeider og tobarnsfar på Bekkelaget forteller at søkeren og hans familie ble registrert som hussøkende ved Leiegårdskontoret allerede sju år tidligere. Han hadde hjemstavsrett i Oslo og søkte om å bli tilvist en annen bolig enn de «2 mindre bra rom og kjøkken i kjelleretasjen» der de bodde i november 1948. Det ble gjort

en befaring i familiens leilighet, og søkerne ble ansett å være skikkelige folk, ordentlige og renslige. Leiligheten blir beskrevet slik:

«Det er åpninger mellom rommene uten dører (...) Det er kun ett ildsted – komfyr i kjøkkenet. Det er lett for muggdannelser på grunn av beliggenhet under terrenget. Søkerens leilighet må sies å være svært lite skikket for familier med barn, men da familien jo tidligere er forsøkt anvist husrom som han dog ikke har villet ha – finner jeg ikke å kunne anbefale søkeren godkjent til leilighet foreløpig, selv om han har ansiennitet fra 18/3 1941.»

Andre søkere hadde havnet i konflikt med huseieren. I flere av søknadene fortelles det om urimelige, aggressive

Bolignød. Student i boligbrakke på Gaustad.
Foto: All-Foto, februar 1947. Original utlånt fra
Oslo Bymuseum.

Fortsatt bolignød

og også i enkelte tilfeller voldelige hus-
verter og -vertinner, som gjorde bo-
forholdene nærmest uutholdelige for
familien som leide, og som i flere av
tilfellene gikk hardt utover både hus-
truens nerver og tryggheten til barna. I
ett tilfelle måtte barnet settes bort fordi
husverten ikke tålte støy, og leieboerne
måtte hviske og gå rundt med tøfler for
ikke å forstyrre. Rom og leiligheter var
rekvirerte av myndighetene, slik at det
ikke var selvvalgt å dele bolig, verken fra
vertskapets eller de innlosjertes side. I de
tilfellene der vertskapets urimelighet var
særlig alvorlig, ble søkerne omplasserte
til nye boliger.

I enkelte tilfeller gjorde de dårlige
boforholdene at ektefellene måtte bo

atskilt fra hverandre, og i ett av tilfel-
lene rapporteres det at kona var blitt
så overnervøs og utslitt at hun, dersom
det ikke ble skaffet ny bolig innen de
nærmeste par ukene, ville skille seg fra
mannen sin.

Også forlovede og nygifte søkte bo-
lig, men fikk ofte avslag hvis de kunne
bo hos familie eller andre.

Etterdønningene etter krigen synes
også godt i protokollen. En søker hadde
tidligere bodd i en rekvirert flyktning-
leilighet, men måtte flytte da flyktningen
kom tilbake etter frigjøringen. Andre
ville søke seg bort fra brakkene de måtte
bo i etter å ha vært på feil side under
krigen. Noen søkere fikk uventet tilbake
sine sønner som hadde vært i krigen, og

som de trodde var døde, de fikk plutse-
lig behov for mer plass. Andre ønsket
å få tilbake sine gamle rekvirerte leilig-
heter etter krigen. Mange av disse fikk
avslag, særlig de som var på fiendens
side noen år tidligere.

Men noen fikk tilvist bolig. Sykdom
var ofte en viktig grunn, og da særlig
sykdom som kunne antas å ha direkte
sammenheng med de dårlige bofor-
holdene. Også konflikt med huseiere
eller spesielt kummerlig boligstandard
kunne gjøre at noen søkere ble prioritert,
i tillegg til trusselen om familieopp-
løsning på grunn av de uutholdelige
boforholdene.

Tallenes tale om befolkning

TEKST Bård Alsvik og Aina Basso

Det ble født 6568 barn i 1948, men toppåret hadde vært 1946, da 8151 levendefødte barn kom til verden. Til sammenlikning var fødselstallet rundt tre tusen under depresjonsårene på 1930-tallet. Fred og optimisme økte med andre ord lysten til å få barn.

Flere fødte enn døde

I perioden 1925 til 1941 døde det flere personer i Oslo enn det kom barn til verden. I 1948 derimot, var overskuddet av fødte hele 2877. Men også her bleknet fødselsoverskuddet i forhold til glede-sårene 1945/46. I 1946 ble det født 4434 flere enn det døde i Oslo.

Dødeligheten hadde gått markant ned de første knappe femti åra av

1900-tallet. Mens dødeligheten lå på 14 (antall døde per 1000 innbyggere) i 1901, var tallet 8,6 i 1948. Den største framgangen var oppnådd blant spedbarn. Det var få andre byer i verden som kunne vise til en så lav spedbarnsdødelighet som i Oslo. Men øst var fortsatt øst. Dødeligheten var størst i de østlige sogn, høyest i Grønland sogn med 13,47 per 1000 innbyggere, mot 8,02 i Frogner sogn.

Ekteskap og skilsmisser

Når det gjelder ekteskap, kan det nevnes at det ble inngått nesten fem tusen i den nye storkommunen i 1948. Til sammenlikning var det i underkant av ni hundre skilsmissebegjæringer. Av

ingen

ekteskapsinngåelsene var nærmere to tusen inngått av par der den ene var født i Oslo. Omtrent like mange, 1650 ekteskapsinngåelser, var mellom parter der begge var tilflyttere, og de færreste, ca. 1200 ekteskapsinngåelser, var inngått av par der begge var født i Oslo.

Mennene hadde imidlertid litt større utvalg når de skulle se seg om etter en potensiell ektefelle. Oslo var en kvinneby i 1948. 233 000 var kvinner, 195 000 menn. Sagt på en annen måte var det 119 kvinner per 100 menn.

Aldersmessig dominerte gruppen 30-59 år med nesten halvparten av befolkningen. Dette bildet var nokså uforandret siden midten av 1930-tallet. 18 prosent var barn (15 prosent i 1935),

21 prosent var i gruppen 15-29 år (29 prosent i 1935), mens 12 prosent var over 60 år.

Omflytting og tilflytting

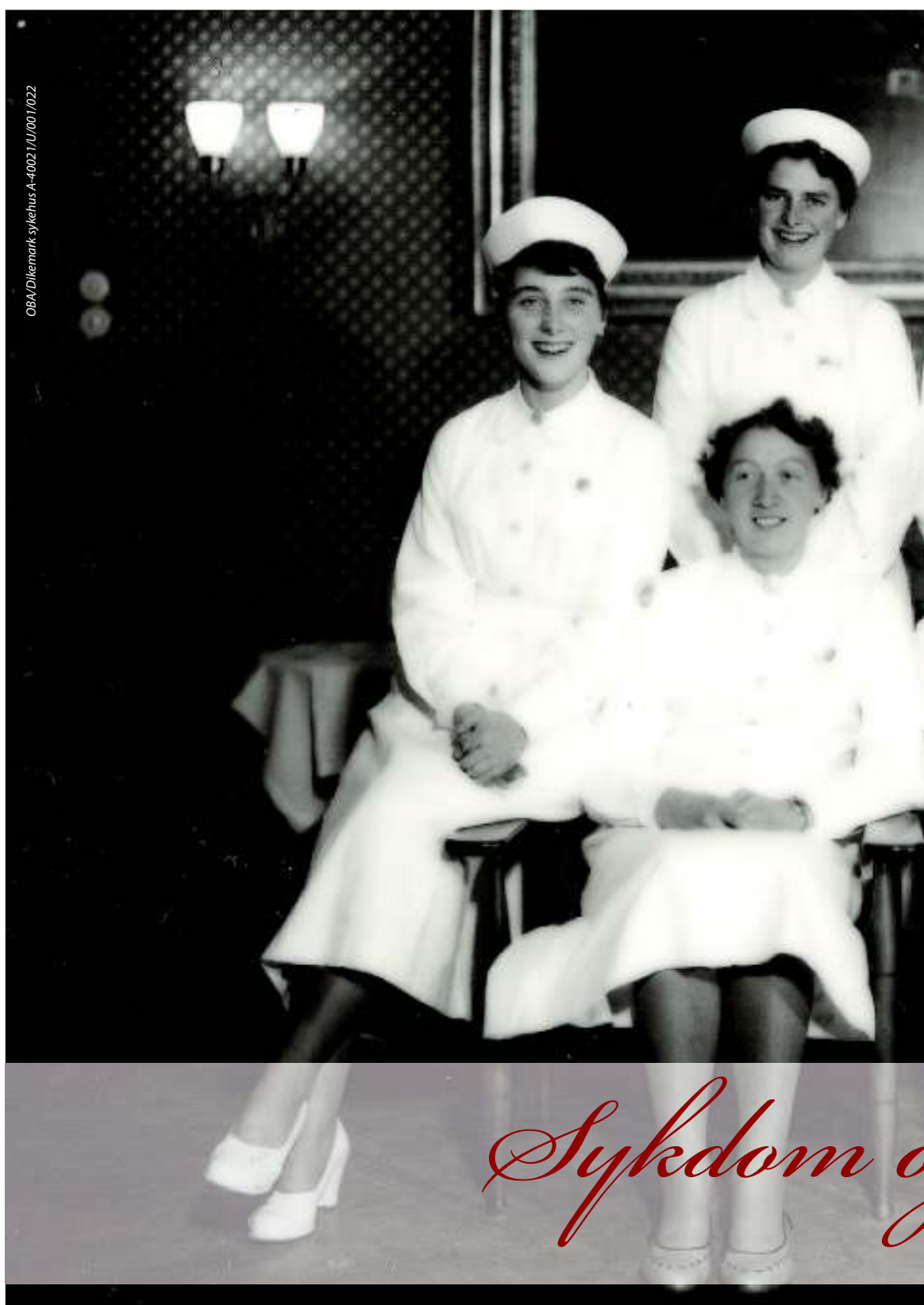
Planene for framtida var en storstilt flyttemanøver av folk fra sentrum og ut i det gamle Aker. Dårlige og usunne boligstrøk i sentrum skulle saneres, og førti tusen mennesker skulle få nye hjem i de nye boligområdene som var under planlegging. I sentrum så man for seg at tolv personer skulle kunne bo sammen per dekar, mens i Aker, hvor romslighet var nøkkelordet, skulle 3,5 personer fordeles per dekar. Dette skulle gi en framtidig befolkning på sju hundre tusen innbyggere i Oslo.

Det var mange innflyttere, og de fleste kom fra norske bygder. I 1948 var det omtrent like mange som flyttet til som fra byen. Om lag femten tusen mennesker kom, og om lag femten tusen dro. Det var også noe utvandring, deriblant drøye sju hundre til «oversjøiske steder».

Innflytterne kom i stor grad fra østlandsbygdene, og de fleste av dem fra Akershus. Omtrent halvparten av innflytterne kom fra jord- og skogbruksdistrikter.

Kilder

Statistisk årbok for Oslo, 1948 og 1949

Sykdom

TEKST Bård Alsvik

De to store folkesykdommen med dødelig utgang var den gang som nå hjerte- og karlidelser og kreft. Av andre dødelige sykdommer må nevnes lungebetennelse, tuberkulose og ulike typer infeksjonssykdommer.

Blant ulike epidemiske og smittsomme sykdommer lå bronkitt og laryngitt (betennelse i strupehodet) øverst. Influensaen herjet dessuten hardt i 1948, med hele 5678 registrerte tilfeller. Akutte maveinfeksjoner og skabb var også van-

lige årsaker til å oppsøke lege. I 1948 brøt det dessuten ut både mesling- og kusmaepidemi.

1948 markerte et vendepunkt i kampen mot smittsomme sykdommer. Dette året startet de kommunale helsemyndighetene med tuberkulinprøver og vaksinasjon mot difteri, kikhoste og koppper. Fra og med 1949 ble det gjennomført masseundersøkelser med skjermbilde- og fotografering, noe som ytterligere skulle hjelpe på i kampen mot tuberkulosen.

Kjønnsykdommer var et annet stort problem å hankses med. Under krigen hadde man opplevd en stor økning i antallet tilfeller, og økningen fortsatte etter frigjøringen. Toppåret var 1946 da 2194 menn og 1112 kvinner oppsøkte lege og fikk konstatert gonorré. Man fryktet at kjønnsykdommene skulle bite seg fast i befolkningen. Fra 1948 ble det derfor satt i gang omfattende tiltak for å oppspore smitekilder samt å gi behandling med penicillin. Tallene gikk smått om senn

Kvinner i hvitt. I sine skinnende hvite uniformer poserer disse sykepleierne for fotografen. Hygiene sto i høysetet, det skulle det ikke være noen tvil om. Ukjent fotograf.

og hygiene

nedover, og i 1948 oppsøkte 1131 menn og 476 kvinner lege og fikk konstatert gonorré. 221 menn og 140 kvinner fikk dessuten diagnostisert syfilis.

I kampen mot sykdommer ble hygiene og ernæring satt i høysetet. Oslo-frokosten var et viktig tiltak for å motvirke underernæring. Barna ble dessuten sendt på feriekoloni med samme gode hensikt.

De sanitære forholdene i byen var imidlertid dårlig i 1948. Helserådets bo-

ligavdeling foretok 16 500 inspeksjoner i byens hjem for å avdekke dårlige boforhold. I svært mange leiligheter kravlet veggdyrene fritt. Utedoer og klaskedass dominerte i kasernebebyggelsen, og innlagte bad hørte med til sjeldenhetene.

Myndighetenes tiltak for å bedre rensligheten blant folk hadde helt fra 1800-tallet vært folkebadene. I dag går vi til badene for å svømme. Det gjorde man også i 1948, men først og fremst var det for å bli ren. Samlet på alle byens tretten

bad, ble det gjort 1,3 millioner besøk: Varme karbad 180 000, badstubad 620 000, dusjbad 172 000, medisinske bad 68 000 og romerbad 41 000. Romerbadet var det dyreste med en billettpris på kr 3,50, mens en tur i dusjen kostet 75 øre i 1948.

Kilder

Statistisk årbok for Oslo, 1948 og 1949

Under til venstre: Høynn ved Nedre Fossum gård 1959. Foto: Arbeiderbladet/Arbeiderbevegelsens arkiv

Øverst i midten: Vårønn på Nordre Åsen, 1937. Original i Byarkivet

Nederst i midten: Et bonderomantisk innslag i byen, men mange mente at høylæss som dette sinket trafikken. Utlånt fra Oslo Bymuseum

JORDBRUK I BYEN

TEKST Bård Alsvik

Med trussel om ekspropriasjon hengende over seg, måtte gårdbrukerne i Aker forsøke å drive gården som de alltid hadde gjort. Bøndene var utsatt for press, ikke bare fra byen, som kom stadig nærmere, men også fra landbruks-

politisk hold. Det skulle være lønnsomt å drive jordbruk i Norge, på lik linje med andre næringer.

Den grunnleggende problemstillingen var å lette vilkårene for utnyttning av ny teknologi som nå så dagens lys. Det

Øverst til høyre: Grisebønder i Aker var avhengige av skyller fra storhusholdning i byen. På Bånkall gård hentet man blant annet matavfall fra Det kongelige slott. Dunken i midten ble brukt til å lagre skyllene under transport i 1950. Original i Byarkivet.

Det lille bildet: Harald Stovner har fått inn alt høyet i 1965. Foto: Arbeiderbladet/Arbeiderbevegelsens arkiv.

Nederst til høyre: Nordre Ammerud ligger midt blant blokkene på Ammerud som et minne om det gamle jordbruket i Aker. Fotograf: Ole Myhre Hansen.

stivbente og konservative landbruket skulle mykes opp, effektiviseres og rasjonaliseres. Små og ulønnsomme bruk skulle bort, og nye, store bærekraftige bruk skulle etableres. Den nye teknologien var basert på traktorens inntog i det

norske landbruket. Hester og hesteredskaper var passé. Uten traktor, var det vanskelig å opprettholde et lønnsomt landbruk. Ny teknologi så også dagens lys i fjøsene. Melkemaskiner tok over for mennesker.

For Akerbonden må dette ha vært et dilemma. Selv den mest optimistiske bonde må ha skjönt at han drev på lånt tid innenfor byens grenser. Kjøp av traktor og nye redskaper var en langsiktig investering, men likevel ikke noe man

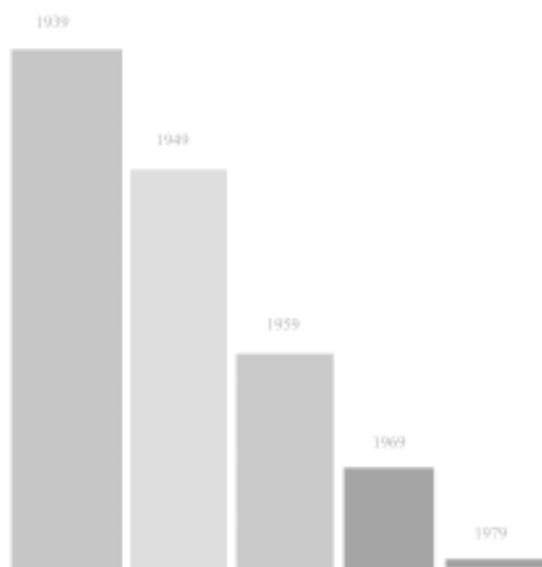
kom utenom om man skulle greie å leve av gården.

Ved jordbrukstellingen i 1939 fantes det i Aker 566 gårdsbruk som var over fem dekar. Ved neste telling, i 1949, var antallet redusert til 424 bruk.

Det var i nordøst og i syd at byens «bondebygd» lå. Omlag halvparten av alt jordbruksareal i Oslo lå i Østre Aker. Flere gårder var praktisk talt uberørt av utparsellering. En nærmere titt på brukene i Østre Aker gir oss et inntrykk av det jordbruket som ble drevet. De små og mellomstore brukene dominerte i antall. Av Østre Akers i alt 149 bruk, var 65 under 50 dekar. 66 befant seg i kategorien mellomstore bruk (50-500 dekar) og 18 var bruk over 500 dekar. De to største gårdene var Linderud, som var eid av staten, og Romsås. Til begge disse gårdene lå det mye skog.

Fra melk til korn

Hva slags drift var det så snakk om? Under krigen ble den såkalte varmmelksordningen i Aker avviklet. Bøndene fikk

Gårdene forsvant

Flere hundre små og store gårdsbruk ble en del av byen i 1948. Ingen var i tvil om at det gikk mot slutten for jordbruket i det som hadde vært Aker.

I 1939 var antallet bruk over 5 dekar 566, i 1949 424 bruk, i 1959 359 bruk og bare 115 bruk var tilbake i 1969. 55 av disse lå utenfor byggesonen, i Maridalen, Nordmarka eller Sørkedalen. Bare 19 var tilbake i Østre Aker og 25 i Nordstrand. I løpet av 1970-tallet ble de siste gårdene nedlagt.

Potetplukking i byen. Ungdommer fra Torshov AUL plukker poteter på Alfaset i 1950.
Original i Arbeiderbladets fotoarkiv, Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek.

ikke lenger levere varmmelk direkte til kundene og dermed ble lønnsomheten mindre og hensikten ved å drifte såkalt skiftefjøs borte. Mange fjøs ble derfor stående tomme, og i stedet leide man dem ut til lager og andre virksomheter.

Sju av ti gårder i Østre Aker drev med melkeproduksjon i 1948, i 1959 bare tre av ti. I hele Aker fantes det 5269 storfe i 1939. Ved tellingen i 1949 var tallet knappe tre tusen og i 1959 åtte hundre. Men de bruk som fortsatte med kyr, økte imidlertid antall dyr på båsen, og de fleste lå i Østre Aker. Blant gårder som drev stort, må nevnes Nedre Fossum med hele 41 kyr på båsen. Andre større melkeprodusenter var Jeriko, Trosterud og Lindeberg Søndre.

Reduksjonen i bruk som drev melkeproduksjon var i tråd med utviklingen i øvrige østnorske jordbruksbygder. Korn var en mer økonomisk lønnsom vekst og ble foretrukket framfor husdyr- og gressproduksjon. Gjennom prispolitik-

ken stimulerte dessuten myndighetene bøndene til å satse på korn. Tall for hvordan arealet ble utnyttet i Østre Aker viser denne utviklingen klart. I 1949 ble det dyrket 3600 dekar korn, 6900 dekar var eng, 2000 dekar var beite og 650 dekar var til potetdyrking. I 1959 var fortsatt 3500 dekar kornarealer, mens enga var redusert til 2800 dekar, beite til 997 og potetdyrkinga til 257.

Kornproduksjonen holdt seg med andre ord oppe, selv om antallet bruk sank drastisk.

Hva så med annet husdyrhold? Totalt fantes det 3844 griser i Østre Aker i 1948. Seks av ti bruk hadde svin på gården, og nærmere halvparten av disse hadde fem griser eller mindre, dyr som først og fremst skulle fylle behovet for flekk til eget hushold.

Derimot fantes det ti bruk i 1948 som virkelig drev i stor skala med mer enn hundre svin i bingen. To av disse hadde henholdsvis 690 og 500 svin.

Fleskeproduksjonen gikk kraftig ned fra 1948 til 1959, men her, som for storfe, økte tallet på svin per bruk kraftig.

At de bøndene som fortsatte med dyrehold gjorde det de kunne for å drive lønnsomt, ved å spesialisere seg og øke besetningen, ser vi også når det gjelder hønsedriften. 4000 høns kaklet rundt på gårdene i Østre Aker i 1948. Tallet var redusert til 3200 i 1959, men antallet høns per bruk var mer enn fordoblet.

Traktor eller hest?

I 1937 utviklet Ferguson et hydraulisk løftesystem som gjorde det mulig for traktoren å bære redskapen fritt. Sagt på en annen måte ble redskapen en del av traktoren, noe som gjorde det hele mer lettvtint enn før da redskapen ble festet til traktoren. Redskapen hadde tidligere vært tung å trekke i oppoverbakker, som det fantes masse av i Aker, og man måtte bruke stor plass for å snu når man pløyde.

Det var ikke tvil om at man kunne spare mye tid og krefter nå når traktoren omtrent kunne snu på en femøring. Traktoren tok for alvor steget inn i norsk landbruk i løpet av 1950-tallet. I 1948 fantes det derfor ikke mange gårder i Aker som hadde investert i dette nye vidunderet. Det er først i de etterfølgende årene etter 1948 at traktordur ble vanlig å høre rundt om på gårdene.

Med traktoren forsvant hesten. Totalt ble antallet hester redusert med ni hundre fra 1948 til 1959. I 1959 var det bare 211 hester igjen i Aker, og et stort antall av disse levde en pensjonisttilværelse på et jorde, ubekymret for hva fremtiden ville bringe.

Bonden visste imidlertid hvor det bar. Det var en stor og langsiktig investering å gå til innkjøp av traktor. Ni tusen kroner kostet en gråtass i 1950. I tillegg måtte man ut med store summer til ulike redskaper. En løsning var å leie eller låne. 21 % av brukene i Østre Aker

med kornproduksjon lånte eller leide traktor eller redskaper så som såmaskiner, ploger eller harver i 1949. I 1959 var dette tallet steget til 49 %.

Det er likevel ingen ting som tyder på at bonden i Aker sto særlig tilbake for sine kollegaer i andre bygder rundt Oslo. I like stor grad anskaffet Akerbonden seg 4-hjuls-traktor i årene etter 1948 som andre bønder i nabobygdene. Akerbonden av 1948 var med andre ord en moderne bonde som var villig til å tilpasse seg skiftende tider, «ridende» på en gråtass, til tross for at han var på god vei til å bli historie.

Kilder

Bård Alsvik: Kampen om verdistigningen.

Tomtepolitikk i Oslo i tjuefem etterkrigsår.

Hovedoppgave i historie, UiO 1995.

Statistisk sentralbyrå, Jordbrukstellinger 1939, 1949 og 1959

Kuer på Storsletta. Nedre Kalbakken gård 1944, utlån fra Groruddalens historielag (utsnitt).
Fotograf: Knut Skatvedt

Før og nå. Gamle Fossumvei. Med byveksten etter 1948 forsvant også fortidens landskap slik det hadde vært i det gamle jordbrukssamfunnet i Aker.

Fortidens landskap

TEKST Bård Alsvik

Tidlig på 1990-tallet intervjuet jeg en av gårdbrukerne i Groruddalen for å få hans versjon av hvordan han opplevde det å måtte gi fra seg gården til kommunen. Bonden var ærlig. Han hadde tjent gode penger på salget, og lengtet ikke ett sekund etter det slitet som gårdbrukeryrket besto av. Tidlig opp, ingen ferie, vond rygg og såre bein, mjølkekjøring og trappeflying, frost og kulde, regn- vær og tørke. Ja, det var godt å få hvile, medga bonden. - Men hjalp det ikke å få traktor da, spurte jeg. Han tok en slurk av kaffen, tørket seg med handbakken rundt gliset og sa: - Nei, ser'u , dette var hestens landskap! Her var'e så bratt og ulendt at traktoren ikke kom til!

Han visste hva han snakket om, bonden, for han hadde vært med på pløying, såing og høsting fra han var

liten guttunge. Det var et slit for både hest og mann, å holde seg på beina i de bratte skåningene, og ekstra ille var det hver gang man måtte snu så vel hest som redskap.

På bildet øverst ser vi det landskapet bonden snakket om. Fotografen har stått i den gamle Fossumveien. I bakgrunnen ser vi Gjelleråsen. Jordene tilhørte de to Tokerudgårdene, og hadde bildet hatt lyd, kunne vi hørt klukkingen fra Tokerudbekken i bunnen av det lille dalføret. Bildet dokumenterer fortidens landskap i Aker, før traktorene og bulldozerne kom. Dette er et typisk ravinelandskap; små daler dannet av erosjon fra bekker og elver gjennom århundrer. Vi vet ikke når dette bildet er tatt, men det kan være knipset så sent som på 1960-tallet, før utbyggingen av Tokerud-området tok til.

Fotoet nederst viser området i dag. Vi ser fortsatt konturene av Gjelleråsen i bakgrunnen. Og på Tokerud-gårdenes grunn, har bebyggelsen på Vestli vokst opp. Vi kan også se spor av ravine-landskapet, noe som ikke er tilfelle så mange steder i Groruddalen hvor bulldozerne har fått slippe til. Disse skyflet av toppene og fylte de små dalene igjen. Landskapet ble flatt og kjedelig, men tjente sitt formål som tomter for boliger og industri.

Under kрана. Femti tusen godsvogner ble losset eller lastet på Oslo havn i løpet av 1948.
Fotograf: Eidem. Original i Byarkivet

Oslo havn - byens hjerte

TEKST Bård Alsvik

«Den ideelle havn skal være beskyttet mot sjøgang, den skal være isfri og uten tidevann. Innseilingen må være enkel, store skip må kunne fortøye direkte til kaier med moderne utstyr, og fremfor alt må havneavgiftene være lave. Tolv kilometer kaianlegg på 60 grader nord og 11 grader øst oppfyller alle disse betingelser samtidig som Norges innland og naboland er knyttet til Oslo Havn ved gode veier og jernbaner».

Slik innleder filmskaperen Sigvald Maartmann-Moe filmen «Oslo havn – byens hjerte» fra 1948. Filmen er en hyllest til havna, til det «fjes» man først møter når man kommer sjøveien til Oslo. I dag er filmen også et arkiv av levende bilder, som gir oss et godt innblikk i havnebyen Oslo for seksti år siden.

Fra toppen av Kornsiloen panorerer kameraet over Hovedøya, glir videre over Sjursøya, Grønlia, Bispevika og Bjørvika. Kameraet trekkes så ned etter Tollbrygga over Langbrygga og Utstikkerne, og ender opp i et helbilde av et stort dampskip. En offiser lener seg over

rekka på kommandobroen og blåser i en fløyte. Skipet glir langsomt forover. Fortøyningene strammes over spillet akterut, sprekken mellom kai og fartøy smalner. Et nytt fløytestøt, en klokke ringer, og skipet er lagt til kai.

Nedover kaiene kommer det ruslende arbeidskledde karer, alene og i små klynger. Ved Oslo Bryggeriarbeiderforenings lokale på Kranbrygga forsvinner de inn. Der inne sitter de tett i tett langs benkene. De aller fleste røyker, og når kameraet zoomer inn, ser vi at de er preget av sitt yrke, med furete ansikter og sterke hender. Arbeidet fordeles, en

kaiarbeider reiser seg fra plassen sin, trykker lua nedover ørene, tar veska med termos og mat og han filmes ut av døra, i følge med de andre arbeiderne. Kameraet rettes så mot den største lossekrana. Kranføreren svinger den i stil-ling over skipslukka, hvor kaiarbeiderne har tatt oppstilling. I maleriske bilder ser vi mannskapene losse lasten mens tollerne følger med og ser at alt går riktig for seg.

Ny scene; et tog kommer tøffende i en tåke av hvit damprøyk forbi kranene som svinger fram og tilbake mellom skip og kai. Toget stanser og en kran løfter

last rett opp på togets vogner. Toget er i bevegelse igjen. En betjent går foran og ringer med en klokke idet godstoget beveger seg over et trafikkert område på havna.

Femti tusen godsvogner ble losset eller lastet slik, i løpet av 1948. Ikke noe sted kunne skipene komme så langt inn til fruktbare og tett befolkede distrikter hvor halvparten av landets befolkning befant seg innen få timers reise fra havna. Dette var selve forutsetningen for den posisjon byen hadde fått som landets politiske, økonomiske og industrielle sentrum. Et nett av skinner

bragte varene som ble losset utover det ganske land. En tredjedel var eksport, resten import: «Asfalt fra Abania, jern fra Amsterdam, kull fra Enland, huder fra Argentina, vin fra Spania og tobakk fra Amerika». Men selv om Oslo i 1948 var landets største importhavn, ble det også eksportert herfra: «Papir til Australien og hermetikk til Italien».

Kilder

Oslo kinematografers arkiv, boks merket «Oslofilm», manus til filmen «Oslo havn - byens hjerte»

Smestadkrysset rundt 1950. Til venstre
Bakkekroa i Sørkedalsveien.
Fotograf: Jarle Birketvedt

TEKST Bård Alsvik

Midt i trafikken

Sammenslåingen med Aker bød på problemer for orienteringen i den nye byen. 71 veinavn i Oslo var identiske med veinavn i Aker. I arkivet etter Oslo kommunes vei- og gatenavnkommité finner vi derfor mange saker knyttet til navneendringer.

Hagegata i Oslo fikk bestå, mens Hageveien på Høyenhall under protester ble omdøpt til Drivhusveien i 1952. Veiskiltene ble hvite med svart skrift, mens Akers gule med svart skrift ble en saga blott.

Hester på retrett

Biler var det få av sammenliknet med i dag, men siden 1938 hadde likevel trafikken økt med 9 prosent på Drammensveien, 12 prosent på Strømsveien og 11 prosent på Trondheimsveien. Beveger vi oss ned på gatenivå, passerte det mellom klokka syv om morgenen og åtte om kvelden en dag i september 1938, 3790 personbiler i Akersgata mot 4513 i 1947 (tall for 1948 finnes ikke). Lastebilene lå ikke særlig langt tilbake for privatbilene og var langt synligere i gatebildet den

gang enn i dag. 2812 lastebiler passerte tellestasjonen i Akersgata den ene dagen i september 1947. Det fantes 16 584 personbiler i Oslo i 1948, totalt 808 drosjer og omnibusser og 8739 lastebiler.

Hestekjøretøyene var på retrett: 71 hestekjøretøy passerte septemberdagen 1938, 57 i 1947. Størst var hestetrafikken over Nybrua, i Havnagata og Rådhusgata. Hester var likevel vanlig å se i gatebildet, side om side med lastebiler, som fikk en viss konkurranse i byens transportbransje.

En trafikkert by

Det mest trafikkerte området totalt var Rådhusgata og Drammensveien øst for Parkveien. Ti tusen kjøretøy passerte tellestasjonen i Rådhusgata i 1947, og tolv tusen i Drammensveien.

Den store trafikken skyldtes gatenes funksjon som innfartsveier. Da var det roligere i Kongens gate med bare 1800 passerende kjøretøy.

Sammenlignet med de andre nordiske hovedstedene, hadde København

28,7 innbyggere per bil i 1948, Stockholm 24,2 mens Oslo hadde 16,3 innbygger per kjøretøy.

Sjansen for å bli skadet i trafikken var likevel mindre i Oslo enn i den svenske og danske hovedstaden. I 1938 var dødstallet i trafikken per tusen innbyggere 0,06 for Oslos del, 0,10 for Stockholm og 0,08 for København. I 1948 var tallene steget til 2,42 for Oslo, mens tallene for henholdsvis Stockholm og København var 2,81 og 3,54.

*Året Churchill kom
og kvinnene Lignet Ingrid Bergman*

Idealet var Ingrid Bergman, også for forfatterens mormor. Fotograf: Dimitri Koloboff, bilde i privat eie.

Hjemme i min mors hus henger det et bilde av min mormor. Jeg har alltid ment at hun på bildet ligner på Ingrid Bergman. Pløyer en gjennom ukebladene fra denne tiden, så finner man fort ut hvor hun hentet inspirasjonen fra. Alle ville ligne på Ingrid Bergmann i 1948!

TEKST Bård Alsvik

«Ingrid Bergman har æren over å ha lansert de to motefrisyrerne som går sin seiersgang verden over», kan vi lese i Alle Kvinners blad i augustnummeret i 1948.

«Det er fullgodt tegn på hennes enorme popularitet. Når utallige unge piker i dag sverger til glatt pasjefrisyre istedenfor til den evindelige brusende permanentkrøllete hårprakten, så er det Ingrid Bergmanns vidunderlige vakre Jeanne d'Arc-skikkelse som er forbildet. Og når legio av andre kvinner, kloden over velger å la skulderlange lokker falle for saksen, og dukke opp igjen med kokett kort krølleprakt, tryllet fram med den spesielle teknikken som er døpt fjærklipping, så er det Ingrid Bergmans fortryllende Maria-skikkelse i «Klokkene ringer for deg» som står bak «denne moten.»

Hunger etter mørkets gleder

Kvinnen som var på alles lepper i filmens verden dette året, var imidlertid Celeste Holm – det nye filmnavnet i Hollywood. Hun hadde mottatt Oscar i 1947 for beste birolle i filmen *Mellom gentlemenn*, og i 1948 Golden Globe for samme film. Som datter av en norsk-født forsikringsmann, følte nordmenn litt «eierskap» til hennes suksess. Som

en parentes nevnes at hun fikk en utmerkelse fra Kong Olav i 1957 for å ha reddet nasjonalskatten Christian Radich, men det er en annen historie.

Etter fem år med krig hungret Oslo befolkning etter skikkelig film, og selvsagt gjaldt dette i første rekke amerikansk og engelsk film. Kim Hunter, Danny Kay, Nancy Kelly, Celia Johnsen, Joe Kirkwood og Deborah Kerr var noen av de stjerner som skinte på filmhimmelen i 1948. Men de første årene etter krigen var også tiden for å øse av filmer som var produsert under krigen, eller rett før. Filmer som *Ninotchka*, med Greta Garbo i hoverollen, hørte med til denne kategorien. Dessuten var Hollywood i full gang med å produsere filmer om krigens helter. Men det var en fransk krigsfilm med tittelen *Luftens bataljon* (*Bataillon du ciel*) med Pierre Blanchard i hovedrollen som sjef for franske fallskjermssoldater i England, som ble omtalt som en av årets filmer.

Likevel, og apropos krig, så var det en norsk krigsfilm som stakk av med det meste av oppmerksomheten i 1948. Titus Vibe Müllers dokumentarfilm *Kampen om Tungtvannet* med Rjukan-

sabotørene selv i hovedrollen, bidro sterkt til at så mange som 7,7 millioner billetter ble solgt dette året, og inntektene ble formidable 16,3 millioner kroner. Kinematografene gikk med overskudd, og mye av overskuddet gikk til å produsere byfilmer – som vi senere kjenner som oslofilmer. Planene om dette ble lansert av kinodirektøren selv i 1946, og fra 1947 kunne publikum se filmer om sin egen by på lerretet. Dessuten trakk filmavisen folk til kinoene. Hver torsdag ble det vist ukentlige nyhetsbulletiner på Palassteateret.

Begivenheter for de store masser

Da som nå, men kanskje enda mer da, samlet idrettsbegivenheter tusener på tusener. Holmenkollrennet var naturlig nok den største publikumsmagneten. Nærmere hundre tusen mennesker omkranset bakken på selve Holmenkollsøndagen, der Arne Hoel fra Varg vant det spesielle hopprennet og Simon Slåttvik fra Stålkameratene tok gull i kombinert. En svenske, Harald Eriksen, kjempet seg raskest gjennom femmila. For øvrig feiret Holmenkolbanen sitt femtiårsjubileum i 1948.

Winston Churchill holder tale på
Rådhusbalustraden den 13. mai 1948
for flere tusen fremmøtte. Fotograf: Fred
Monclair.

Kampen om tungtvannet. Kong Haakon
VII hilser på Rjukan-sabotørene på
Klingenberg kino under filmpremieren i
1948. Original i Byarkivet. Ukjent fotograf.

At hoppssport var populært viste en annen begivenhet dette året. I mai ble det arrangert hopprenn på Ola Narr med tilkjørt snø fra Finse. Femti tusen tilskuere fant veien dit 17. mai.

Trangt var det nok også da Norge møtte erkerivalen Sverige i en fotballkamp, der Norge for øvrig tapte 3-5. Større var nok gleden i den første landskampen det året, da Norge slo USA hele 11-0. Det gledelige resultatet ble fulgt opp med seier over Finland 2-0 og 2-1 over Danmark. Nederland ble imidlertid for sterke på slutten av året, med norsk tap 1-2. Sportsklubben Freidig vant da tidens tippeliga, Norgesserien som den het, og Sarpsborg ble cupmester etter 1-0 over Fredrikstad.

Tipping var for øvrig populært også i 1948. Kuponene måtte leveres senest klokka fem onsdagen før kampdag, og hver rekke kostet tjuefem øre. Det ble tippet i 24 runder, fra mars til oktober. Størst var omsetningen den siste runden, den 24 oktober, da det ble innlevert kuponger for over én million kroner. Hele 3153 fikk tolv rette denne omgangen, men premien var på skarve 57 kroner. Lykkeligere var nok han som alene stakk av med femti tusen kroner i den 17. omgangen, den 18. september.

Dreining mot vest

De store masseprotester hørte også de første etterkrigsårene til. Rundt 30 000 mennesker, kanskje flere, hadde møtt opp for å protestere mot anleggelse av kraftgater gjennom Nordmarka i 1946. I mars 1948 var det ungdommens tur. Femten tusen av dem strømmet ut i Oslos gater for å protestere mot kommunismen og kuppet i Praha.

Apropos kommunister: En gallupundersøkelse fra 20. desember 1947, der folk ble bedt om å ta stilling til Truman-doktrinen, som i korthet gikk ut på å hindre at Russland fikk større politisk makt i andre europeiske land, var 75 prosent for doktrinen og 25 prosent var mot.

På spørsmål om folk trodde «Sovjet-Samveldet ville gå til krig for å oppnå noe det ønsker», trodde halvparten på dette i februar 1948. Samme undersøkelse ga større tiltro til USA. Bare 29 prosent mente at USA ville gå til krig for å oppnå noe landet ønsket, og hele 74 prosent trodde ikke at USA ville gå til krig for å tvinge russerne ut av Øst-Tyskland.

Kommunistene hadde fått relativt stor oppslutning i Oslo bystyre og i landet for øvrig rett etter krigen. Femten prosent av stemmene hadde gått til Norges Kommunistiske parti (NKP) ved kommunevalget i 1945. Sovjetunionen var en av krigens seierherrer, noe NKP nøt godt av ved valget. Troen på at den sosialistiske planøkonomien i Sovjetunionen var det rette også for Norge, var til stede i befolkningen.

Men 1948 var altså et vendepunkt. Den kommunistiske maktovertakelsen i Tsjekkoslovakia og frykten for at Norge kunne bli trukket inn i en storkrig, snek seg sakte innover den norske befolkning. Den norske regjering så seg om etter måter å møte trusselen fra øst. Det ble vurdert et militært samarbeid med Sverige. Vår tidligere unionsfelle sto imidlertid sterkt på nøytraliteten. Fra høsten 1947 begynte Norge for alvor å orientere seg mot vest. Finland hadde da blitt presset av Sovjet til å underskrive en «vennskapspakt». Norge ville unngå den samme skjebne.

1948 var med andre ord det året der de kalde vinder, som i flere tiår skulle prege forholdet mellom øst og vest, begynte å gjøre seg gjeldende også her hjemme. I en gallupundersøkelse foretatt i april 1948, mente 61 prosent at Norge burde slutte seg til en stormaktsblokk bestående av vestlige stater, bare 2 prosent mente det samme om en østlig stormaktsblokk. Samtidig mente en tredel av de spurte at landet burde forholde seg nøytralt. Hele 85 prosent av befolkningen støttet imidlertid Marshallplanen i en meningsmåling utført i november 1947, og fra 1948 ble det sprøytet amerikanske dollar inn i norsk økonomi.

Churchills besøk i Oslo i mai 1948 kan kanskje også betraktes på som et tegn på Norges sterke tilknytning mot vest. Men først og fremst ble han invitert hit som en gjenytelse for det han og Storbritannia hadde gjort under krigen. Churchill var kong Haakons personlige gjest under oppholdet, og flere tusen hyllet den store statslederen på hans vei fra Fornebu til Slottet.

Torsdag den 13. mai inviterte Oslo kommune Churchill og hans kone til lunsj i Heftyevillaen. En rekke representanter fra kommunen var tilstede. Umiddelbart etter lunsjen kjørte kongen og kronprinsen sammen med Churchill ned fra Holmenkollen til Rådhuset. Her

ventet det tusener på å høre Churchill holde tale på Rådhusbalustraden.

Radio til far, besøk til mor

På tross av kjølige fronter mellom øst og vest i Europa, så det ut til at folk flest var ubekymret. I juni 1948 ble det gjennomført en gallupundersøkelse der spørsmålet kort og enkelt var «Lider de av søvnløshet?» Ni prosent av kvinnene og fem prosent av mennene svarte «ja, regelmessig», mens hele 85 prosent svarte «aldri». Av de som sov dårlig, svarte 42 prosent at det skyldtes sykdom eller nervøsitet, 17 prosent at det skyldtes sorger og bekymringer, 16 prosent at det skyltes arbeidspress og 3 prosent mente det skyltes det de hadde opplevd under krigen. 25 prosent tok sovepiller for å løse problemet, mens 12 prosent sverget til frisk luft og mosjon.

Hva så med fritiden? Jo, det finnes galluper for det også. I dag ville nok mange ha svart at de brukte den til å trene og holde seg i form, men så få som fem prosent av de spurte foretrakk å bruke kveldene til å gå på «sportsstevner» eller drive med sport selv. Derimot var lesing og radiolytting samt det å besøke eller ha besøk av venner det folk foretrakk. Mannen i huset skilte seg ut som den som foretrakk radioen, mens kvinnen i huset var mest ivrig på å ha besøk eller å besøke andre. Ni prosent av de spurte oppga dessuten kino eller teater som favorittsyssel, og tre prosent kortspill.

Da det stundet mot jul i 1948, ble det gjennomført en gallup om julekort. Sytti prosent, 79 prosent av kvinnene og seksti prosent av mennene, ment julekort var en hyggelig skikk. 20 prosent mente at dette var en skikk de helst ville gå vekk fra, enten fordi de syntes det var dyrt og bortkastet tid, eller fordi de ikke så noe poeng med det. Uansett: Det ble jul allikevel.

Kilder

Arkiv etter Oslo kinematografer
Alle Kvinners blad, nr 35-36, 1948
Hvem Hva Hvor 1949

«Det gjaldt å følge med om man skulle få med seg alle meldingene om tilleggsrasjoner og endrede regler for hvilke merker som kunne brukes til hva»

Ny rasjon av appelsin

TEKST Anette Walmann

«Ny rasjon av tørket frukt! Rasjonen vil bli levert hovedsakelig i rosiner og aprikoser.»
«Tilleggsrasjon såpe til barn opp til fylte 2 år.»

Slike og liknende meldinger var ikke uvanlig å se i avisene i 1948. Direktoratet for Proviantering og Rasjonering, som sorterte under Forsynings- og gjenreisningsdepartementet, sto bak annonsene.

Det gjaldt å følge med om man skulle få med seg alle meldingene om tilleggsrasjoner og endrede regler for hvilke merker som kunne brukes til hva. De som ikke hadde sett meldingen om nye rasjoner i avisa, fikk nok høre det på annet vis. Sånt spredte seg raskt.

I 1948 var en rekke varer fortsatt rasjonert. Det gjaldt viktige basisvarer

som mel, brød og melk, egg, ost, kjøtt og fett. Rasjoneringen på kaffeerstatning var opphevet, men kaffe var enda ikke i fritt salg. Heller ikke skotøy, klær eller såpe. Levekårene var riktignok bedre enn under krigen. Rasjonene var ikke så knappe som før, kostholdet ikke så ensidig, og færre gikk sultne til sengs om kvelden. Andre forbruksvarer var

...siner!

imidlertid frigitt. Så lenge man hadde penger, kunne man kjøpe ubegrensede mengder med te, tobakk, grønnsaker, frisk frukt, fisk, salt og vaskepulver, for å nevne noe.

For å få landet på fote igjen etter krigen, valgte de politiske myndighetene å gi industriutvikling og offentlige investeringer førsteprioritet. Forbruks-

varer måtte vike til fordel for varer som var nødvendig for å holde industri og næringsliv i gang.

Ved hjelp av rasjonering skulle privatforbruket holdes nede. Streng kontroll med tilgangen på varer og priser skulle også hindre inflasjon i en tid hvor kjøpekraften i befolkningen var i kraftig vekst.

Vi beklager å måtte meddele...

Man skal ikke bla lenge i de innbundne bøkene med utgående brev fra Rasjoneringskontoret for å få et innblikk i den knapphet som preget hverdagen.

Bak de formelle avslagene på søknadene til rasjoneringskontoret om ekstrarasjon på ullstrømper, ulltepper

I kø. I 1948 var det fortsatt rasjonering på en mengde varer. Utsnitt av fotografi innsamlet i regi av bydel Sagene.

og andre ting, får vi ørsmå glimt inn i folks hverdag. I deres bekymringer og utfordringer: «Det framgår av Deres brev at de støvler De har kjøpt til Deres sønn var «kriselær» og nå er ubrukelige til vinteren. Etter gjeldende bestemmelser har en ikke anledning til å anwise skotøy i tillegg til skotøymerkene». Og et annet svar: «Ang. søknad om ulltepper: Det avslag som er sendt Dem er korrekt og i full overensstemmelse med gjeldende bestemmelser. Det framgår imidlertid av Deres brev at De bor i en kjellerleilighet, hvor De må benytte ulltepper hele sommeren. En ber Dem skaffe en bevitnelse for dette undertegnet av to personer.»

Når det gjaldt tekstilvarer, hadde krigen skapt et enormt behov. Etter fem år med slitasje uten mulighet til fornyelser, var strømper stoppet til det ugjenkjennelige. Bukser og jakker var lappet på og sko utslitt og fravokst. Skjørt og kjoler sydd sammen av deler av gamle plagg som fortsatt var brukbare.

Det mest skrikende behovet ble dekket de første årene etter frigjøringen, ved hjelp av en bevisst politikk fra myndighetenes side. Det ble importert rikelig med tekstilvarer, og rasjonene var romslige. I løpet av 1947 ble man imidlertid nødt til å kutte i importprogrammet, og det så ut til at man måtte leve med tekstilrasjoneringen som en hard realitet i årene framover.

Rasjoneringskontoret ble opprettet i 1939 for å administrere rasjoneringsapparatet i Oslo. Utstedelser og utdeling av rasjoneringskort, behandling av søknader om tilleggstrasjoner og erstatning for tapte kort, kontroll av privatpersoners skotøybeholdning og garderobe for å vurdere behovet for ekstrarasjoner av sko eller klær. Alt dette var oppgaver som Rasjoneringskontoret skulle ta seg av. Oppgavene var mange, og det var også antallet funksjonærer. Ved krigens slutt var hele femhundre sysselsatt for å ta seg av disse oppgavene. Ved utgangen av 1947 var tallet nede i 163. Funksjonærene var fordelt på forskjellige avdelinger, blant annet for tekstil og skotøy, kjøkkenutstyr, såpe, petroleum og tapte kort.

Nok er nok?

I historiebøkene kan man lese at den første etterkrigstida var preget av optimisme og pågangsmot. Gjenreisning, dugnad og fellesskapsånd er merkelapper som har blitt satt på denne perioden.

Men tre år etter krigens slutt hadde den første frigjøringsrusen lagt seg, og folk begynte å bli utålmodige. Man var lei av tomme butikkhyller. Og ikke minst, man var lei alle skjemaene, det stivbeinte byråkratiet og restriksjonene.

I 1948 ble det lagt fram et forslag til nye pris- og rasjonaliseringslover for Stortinget. Forslaget møtte kraftig motstand i befolkningen. En underskriftskampanje, organisert av noen som kalte seg Opplysningsutvalget mot pris- og

rasjonaliseringslovene, samlet omtrent hundre tusen underskrifter bare i Osloområdet. Troen på statlig regulering av ressurser, priser og forbruk begynte å slå sprekker.

I 1948 lå det private forbruket fortsatt under nivået fra årene før okkupasjonen. I de siste årene før krigen hadde man såvidt sett opptakten til et forbrukersamfunn. Sykkel, bil, radio, gramfon, elektrisk komfyr, støvsuger, sigaretter, sjokolade og tannpasta hadde trengt inn i folks drømmer, om ikke ennå i alle hjemmene. Under krigen hadde imidlertid livet blitt en jakt etter det mest nødvendige, som mat, brensel, klær og erstatningsstoffer.

Folk hadde i løpet av krigen og i de første etterkrigsårene, opplevd en kraftig inntektsvekst. Gjennomsnittsinntekten til en Oslo-borger lå hele 76 prosent høyere i 1948 enn i 1939. Tilsvarende hadde levekostnadene økt med 52 prosent. Kjøpekraften var altså betraktelig forbedret for de fleste. Men hva hjalp det med økte inntekter og penger i banken når det ikke var varer å få kjøpt? Brusende skjorter, nylonstrømper, skinnjakker og stilige motorsykler var, for de aller fleste, fortsatt noe man kun fikk se på film.

Ti kroner uka

I 1948 hadde ukebladet Alle Kvinners blad tiårsjubileum. I den forbindelse ble det arrangert en konkurranse hvor leserne skulle svare på hva de ville gjort hvis de fikk ti kroner uka resten av livet. Dette var også premien til de heldige utvalgte. Svarene gir et lite glimt av hva

et knippe kvinner drømte om i året 1948. Svarene spenner fra livrenteforsikring, opparbeidelse av en reisekasse for å kunne reise ut i verden til det å kunne kjøpe en skinnjakke. Men dette svaret gjorde særlig inntrykk:

«Jeg er redd jeg ville få slagtilfelle av glede. Men hvis jeg skulle overleve det, så vet jeg hva jeg ville gjøre. Jeg ville beholde de pengene helt som mine egne, private. De skulle være min spesielle hemmelighet. I alle de årene jeg har vært gift, har jeg drømt om å ha en liten inntekt som bare var min. Penger jeg kunne bruke uten å be min mann om dem, uten å måtte avlegge regnskap for dem som en liten unge. Tenk å kunne kjøpe en liten gave eller en kinobillett selv, akkurat som da jeg hadde post. Jeg er av dem som verken har faste husholdningspenger eller nålepenger. Bare den som har opplevd hvor nedverdiggende det er for et voksent menneske å ha det slik, vil kunne forstå hvordan 10 kr. uken for resten av livet ville kunne forgylle tilværelsen. Tenk å kunne ranke ryggen og puste fritt!»

Dollarhjelp fra vest

1948 skulle vise seg å bli et merkeår for utviklingen mot et moderne forbrukersamfunn. Dette var året da Norge takket ja til Marshallhjelp fra USA. Amerikansk dollar ble sprøytet inn i norsk økonomi. For mannen og kvinnen i gata skulle dette blant annet bety en vei ut av knapphet og rasjonering. Sakte, men sikkert kom det tilbake varer i butikkhyllene som man ikke hadde sett siden før krigen. Dessuten, nye og spennende varer fra det store utland, ikke minst fra USA.

Kilder og litteratur

Arkivmateriale etter Rasjoneringskontoret (Fra arkiv A-20063: Forsyningsnemnda, serie Fs, Xh, Zb)

Beretning om Oslo kommune for årene 1912-1947, Oslo 1952

Statistisk årbok for Oslo by 1940 og 1949

Alle Kvinners blad, nr 35-36, 1948

Oslo bys historie, bind 4 og 5

Even Lange: Aschehougs Norges historie, bind 11

Berge Furre: Norsk historie 1905 - 1990

Moteillustrasjoner fra
Alle Kvinner,
august 1948.

En revolusjon rystet verden i 1948. En revolusjon skapt av en mann ved navn Christian Dior. Den nye skjørtelengden fikk ansvarsfulle husmødre til å riste foraktfullt på hodet og skapte bekymringsrynker hos sosialøkonomer i hele den vestlige verden. **Skjørtene var rett og slett for lange!**

På moten

TEKST Anette Walmann

Da Christian Dior lanserte sin kolleksjon i februar 1947, hadde han lagt til 15 cm til den vanlige skjørtelengden. Praktiske smale og knekorte skjørt skulle skiftes ut med lange og svært vide skjørt. Siste mote fra Paris, et begrep som ble til nettopp på denne tiden, var feminin og luksuriøs. Overdelene skulle være trange, midjen smal og hoftene runde. Korsett og polstrede hofter var nyttige hjelpemidler for å få den rette silhuetten. «The New Look» ble stilen kalt, stilen som skulle komme til å prege hele 1950-tallet.

Det nye moteidealet skapte sterke reaksjoner. Fortsatt preget varemangel og pengeknapphet hverdagen til de fleste. Rasjonering på klær opphørte først i 1951, og stoff var en luksusvare og et begrenset gode.

I 1948 kunne de fleste bare drømme om et antrekk i tråd med Diors nye idealer. Til en aftenkjole kunne det gå med

hele 80 meter med stoff! Ukebladene visste råd og kom med nyttige tips om hvordan man kunne «sette stempelet 1948 på kjolen, på kåpen, på drakten av 1945-46». Påsydd bord i livet eller langs skjørtekanten, plissékapper eller blondeunderskjørt kunne sørge for den rette lengden, innfelte strimler med stoff for den rette vidden. Den nye skjørtelengden ville, i følge kvinnebladene, framheve en slank ankel, på samme tid som de skjulte en mindre velskapt legg. Men til å begynne med var dette argumentet ikke nok til å få norske kvinner til å hive seg på den nye bølgen.

I en gallupundersøkelse foretatt i 1948, gjengitt i Hvem – Hva – Hvor 1949, var ett av spørsmålene: «Synes De damene skal følge moten med de lengre skjorter?» 42 prosent av de spurte syntes at de lange skjortene var stygge og ukledelige, og at de korte var nettere og penere. Det var kun fjorten prosent som var positive

til den nye moten. Korte skjørt var mer praktisk og mer behagelig, mente 23 prosent av de spurte. 19 prosent syntes det var vannvidd med slik skjørtmote slik klessituasjonen var på den tiden, mens 11 prosent oppga at det var mer økonomisk med korte skjørt.

Kanskje var det lengselen etter overflod og smak av luksus etter år med krig og nøysomhet som beredte grunnen for Dior og «The New Look». Med økt kjøpekraft og økt vareproduksjon minsket også skepsisen mot nye skjørtelengder og vidder. Masseproduksjon av billige kunststoffer gjorde stilen økonomisk overkommelig for flere. Snart var Marilyn Monroe kvinnen som fikk øynene på kvinner, så vel som menn, til å skinne.

Kilder

Hvem, Hva, Hvor 1949

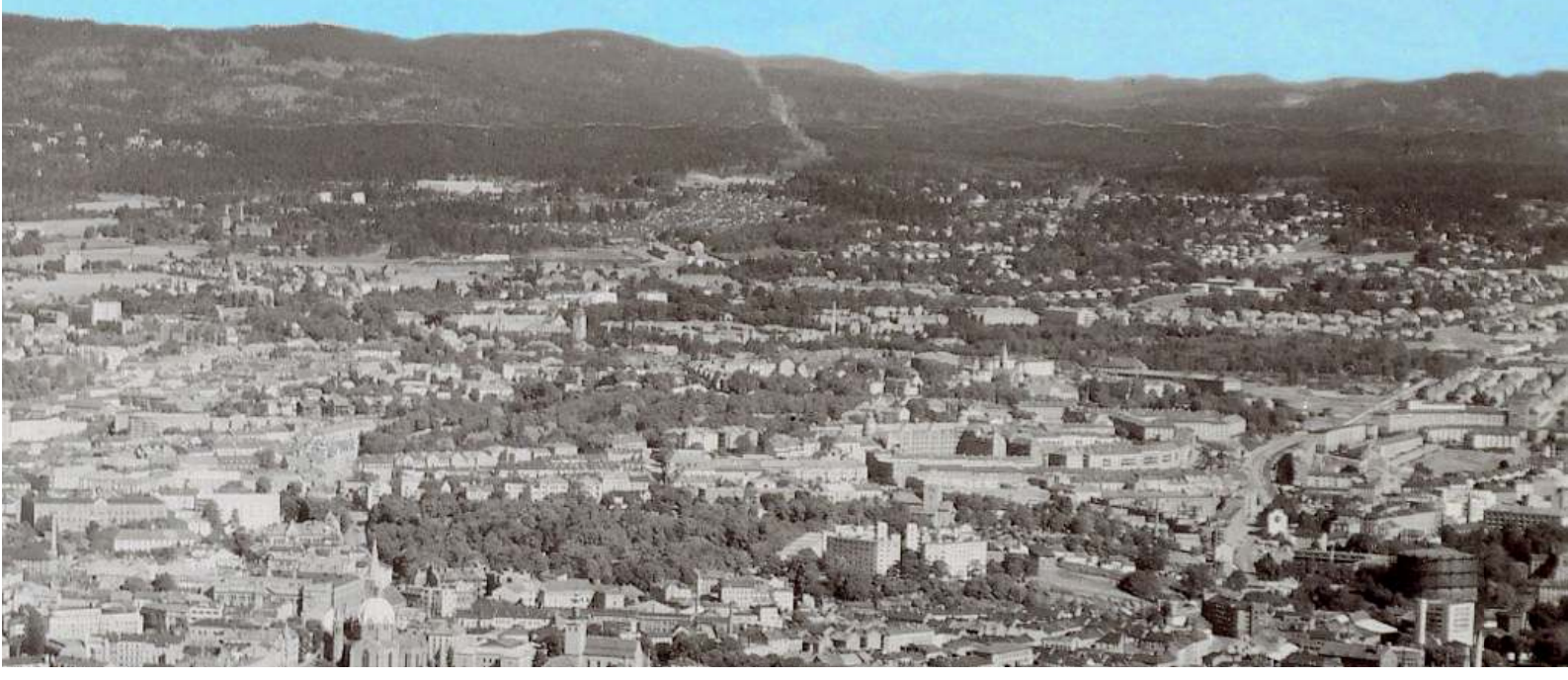
Utstillingskatalog, utstillingen «Evas klær», Aust-Agder Kulturhistoriske senter

Hvordan så byen ut i 1948? Fotomontasje av Oslo.

Fjellanger Widerøe har fotografert byen fra lufta gjennom mange år. 1948 er ikke noe unntak. På de neste sidene kan du fly over byen og danne deg et inntrykk av hvordan den så ut for seksti år siden.

Sveve over byen

Østensjøvannet. Vidstrakte jorder rundt Østensjøvannet i 1948. I forgrunnen dominerer jordene til Bogerud gård. Til venstre den eldre villabebyggelsen fra tidlig 1900-tall på Abildsø, og den begynnende utbyggingen på Langerud. Området i bakgrunnen, på Manglerud og Ryen, ble tett bebygget med blokker og rekkehus utover på 1950- og 60-tallet. Østensjø gård, til høyre på bildet. Fotograf: Vilhelm Skappel, Widerøes Flyveselskap.

OBA/Byantikvaren A-20027/Um/0001/002

Økern. Standard Telefon- og Kabelfabrik ble etablert i 1915. I 1948 lå STK fortsatt langt ute «på landet». Det var noe villabebyggelse på Økern og Risløkka (i bakgrunnen til venstre), og litt annen industri- og lagervirksomhet på gården Hovins grunn. Ellers var det mest jorder oppover i det vi i dag kjenner som Groruddalen. Fotograf: Vilhelm Skappel, Widerøes Flyveselskap.

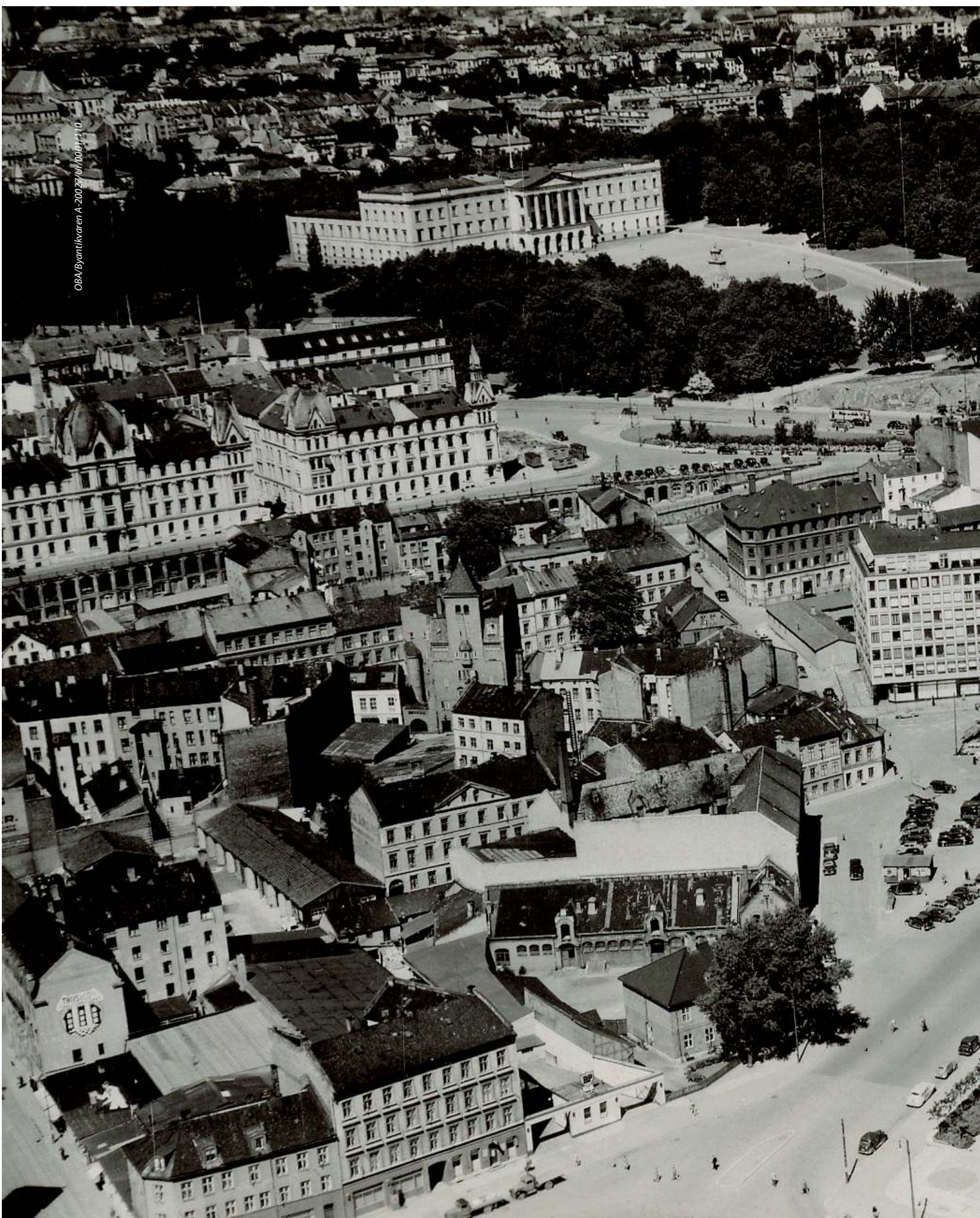

Ullern. Ullernchausseen (dagens Ring 3) var en av byens viktigste utfartsveier, også i 1948. Trafikken var likevel liten i forhold til i dag. Midt i bildet ser vi Ullern kirke og i bakgrunnen Radiumhospitalet. Jordet på oversiden av det vi skimter av Kolsåsbanen er Åsjordet, til høyre for dette Ullernåsen.

Fotograf: Vilhelm Skappel, Widerøes Flyveselskap.

Vika. Den store rådhusreguleringen var kommet langt da dette bildet ble tatt. Rådhuset og forretningsgårdene i det som i dag er Olav Vs gate er fullført, mens den gamle bebyggelsen i Vestre Vika fortsatt sto. Gravemaskinene rykket snart inn og ryddet plass til de store forsikrings- og shippingpalassene til Wilhelmsen og Storebrand. De gamle gatene i Vestre Vika hadde navn som Skolegaten, Skolestredet (der Haakon Vlls gate går nå) og Holmens gate. Midt i den gamle bebyggelsen ligger Piperviken småkirke, revet i 1959. Fotograf: Vilhelm Skappel, Widerøes Flyveselskap.

Returadresse:
Oslo byarkiv
Maridalsveien 3
0178 Oslo

B

Oslo kommune
Kulturetaten
Byarkivet